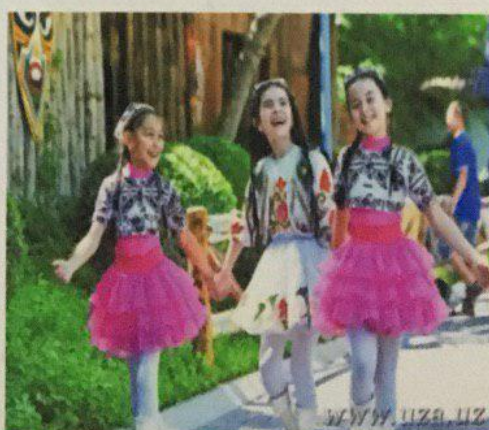

SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

Sh. Usanov, Sh. Axmedova

QIZLAR TARBIYASINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI**

SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

Sh.Usanov, Sh.Axmedova

QIZLAR TARBIYASINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

O‘quv-uslubiy qo‘llanma

*SamDU o‘quv-uslubiy kengashida
muhokama qilinib, nashrga tavsiya
etilgan
(2018-yil 15-sentyabr, 1-bayonnoma).*

Samarqand – 2018

UDK 577.2

BBK 47.3

Q 51

Sh.Usanov, Sh.Axmedova. Qizlar tarbiyasining o'ziga xos xususiyatlari. O'quv-uslubiy qo'llanma. – Samarqand: SamDU nashri, 2018. 76 bet.

Ushbu o'quv-uslubiy qo'llanma maktabgacha ta'lim, pedagogika va psixologiya, boshlang'ich ta'lim ta'lim yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan.

Mas'ul muharrir: pedagogika fanlari nomzodi,
dotsent **B.Doniev**

Taqrizchilar: SamDU xuzuridagi VXTXQTMO
xududiy markazi dots.**A.Abdumannotov**

SamDU dots.**N.Kiyamov**

ISBN 978-9943-997-26-4

©Samarqand davlat universiteti,2018

KIRISH

Sharq xalqlarida tarbiya borasida ulkan ma'naviy meros yaratilgan. Bu meros asrlar davomida ajdodlardan avlodlarga o'tib sayqallanib yosh avlodni barkamolligini ta'minlash uchun xizmat qilmoqda. Ana shunday an'analarimizdan biri ayollar, onalar, xotin-qizlar tarbiyasidagi boy pedagogik tajribadir.

Qizlar tarbiyalayotgan oilalar millat kelajagiga mas'ul eng katta tarbiyachilar hisoblanadi. Xotin-qizlarning jamiyatdagi o'rnini, avvalo oilada shakllanadi.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoevning 2018 yil 2 fevraldagi «Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» 5325-son Farmoniga muvofiq yurtimizda har bir xotin-qizning muammosini yuqoridan his etib, manzilli tarzda ular bilan alohida ishlash davri kelganligini alohida ta'kidladilar.

Shu asosda O'zbekiston respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 14 martdagi 200-son qarori bilan "Xotin-qizlar bilan ishlash va oilalarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash bo'yicha mutaxassis to'g'risidagi Nizom" amaliyotga joriy etildi.

O'zbek qizlarining ko'rkam xulqli bo'lishi eng asosiy fazilatlardan birini tashkil qiladi. Xulq qizning faqat axloq-odob, go'zallik, mehnat va boshqa tarbiyasining faqat nazariy asosini emas, balki ana shu tarbiyalar majmuining o'z shaxsiy hayotida qo'llashi deb izohlash to'g'ri bo'ladi.

Oila tarbiyasida katta ma'suliyat birinchi navbatda ota va ona zimmasiga tushadi. Shu o'rinda bir narsani alohida ta'kidlash kerakki, bolalar tarbiyasida asosiy ta'sirchan kuch-qudrat bu Onadir. Ota ko'pchilik xalqlarda oilaning moddiy ehtiyojlarini qondirish va ta'minlash qolaversa oilaning xo'jalik ishlari bilan band bo'ladi. Bu o'zbek oilalarining tarixidan ma'lum bo'lgan haqiqat va ota-bobolarimizdan meros bo'lib qolgan an'anadir. Shunga ko'ra bola bilan ko'proq ona birga bo'ladi. Axir xalqimiz: "Sut bilan kirgan jon bilan chiqadi" deb bejiz aytmagan.

Jamiyatda ba'zi oilalarida bola tarbiyasi borasida salbiy holatlarni uchratish mumkin. Masalan: ayrim ota-onalar farzandlarini bemehrligidan nolishadi. Yomon yo'lga kirib ketgan

farzandlari xususida ko'pchilik ota-onalarning fikrlari bir xil: "o'z bilganidan qolmaydi, hurmat qilishni bilmaydi". Xo'sh o'sha bemehr bolaning otasi yoki onasini tarbiyali desa bo'larmikan? Ishdan so'ng, dam olish kunlari ota choyxonada, ona ham mehmondorchilikda bo'lsa. Ayniqsa ota ham ona ham "ishbilarmonlik"ga sho'ng'ib ketib, go'yo bola haqida tinmay qayg'urib, boshini har eshikka urayotgan bir paytda, oilada bola tarbiyasi bilan kim shug'ullanadi? Tarbiyasida nuqsoni bor bolalarni ko'payib borayotgani sir emas. Buni kelib chiqishini ichki va tashqi sabablari mavjud. Ota-onasi, qarindosh urug'i bola turib, gohida bolalar "Mehribonlik uyi"ga topshirilmoqda. Qachondan beri bizning xalqimiz "Mehribonlik uyi" degan atamani qo'llay boshladi? "O'nta bo'lsa o'rni boshqa" deya bir etak farzandni tarbiyalab voyaga etkazgan ota-bobolarimizning siri nimada ekan?

Keyingi vaqtlarda jamiyatimiz hayotida ayrim salbiy holatlar ham ko'zga tashlanmoqda. Afsuski, bugungi bozor iqtisodiyotida o'tayotgan sharoitda ayollarimizning ma'lum qismi, tog'ni ursa talqon qilgudek erlari uylarida turib, "ishbilarmonlik" bahonasi bilan shaharma-shahar turli-tuman ashyolarni sotib yurishmoqda. Hatto sarson-sargardon bo'lsalar ham ayrim xorijiy mamlakatlarga ham "sayohat" qilib, borib kelayaptilar. Bu bilan o'zbek ayollari nomiga isnod keltirmoqdalar.

Bunday qizlarni va ayollarni jamiyatimizga foydadan ko'ra ko'proq zarari tegadi. u kelajakda qanday oilani vujudga keltira oladi, hali o'zini tarbiyasi yaxshi emas-u u bolalariga qanday tarbiya bera oladi degan savollar bizni qiynaydi. Kelajakning tarbiyasi yomonlashuviga ko'p ofatlarni yomon narsalarni kelib chiqishiga zamin yaratiladi.

O'zbek qizlarini oilada onalik faoliyatiga tayyorlashda oila hayotining, millat hayotining davomiyligini ta'minlashda bilimlarni, tajribalarni bolalarga va ayniqsa qizlarga bera olishga o'rgatish O'zbekiston mamlakatining taraqqayotini tashkil etishning asosiy sharti hisoblanadi.

Agar onalarning qizlarga beradigan bilimlari, ko'nikma tajribalari davom etmas ekan, ya'ni ajdodlardan avlodlarga o'tkazilmas ekan, oila hayoti ham, ijtimoiy hayot ham to'xtaydi. Shuning uchun oilada onalarning qizlarga beradigan bilimlari,

tajribalari oila va ijtimoiy hayotni davom ettirishning zaruriy ehtiyojlari talabi bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi. Demak, oilada hayotni davom etishi uchun xotinlarning o'zlarini tarbiyalash shart ekan. Onalarni to'g'ri va mahsuli amaliy tarbiyalamay turib, qizlar hayotini davom ettirib bo'lmaydi. Qizlarni kelgusi oila hayotiga tayyorlash oilani, millatni, mamlakatni umuman xalqning hayotini davom ettirish deb izohlash mumkin.

O'zbek qizlarini tirishqoq bo'lishi uchun vaqtni o'tkazmay zehni o'tkir qilish uning ustiga yuklanadigan qizlik, xotinlik, yosh onalik kabi ishlarini bajarishda kamchilik keltirmasin. Aksincha o'zingiz bilgan narsalaringizni, tajribalaringiz uchun hech bir vaqtda mag'rur bo'lmaslik kerakligini uqtiradi. Agar qizlar ana shu sifatlarni ya'ni o'zbek qizlariga xos sifatlarni egallasa, o'zlarida tarkib toptirsa, bunday qizlar komil onalar ya'ni insonlar bo'lganligini ko'rsatadi. Buning uchun ularni ayblash emas, balki boshqalarga ibrat qilib ko'rsatishga asos bo'lishini qizlar bilishlari kerak. Aslida millatning, mamlakatning ijtimoiy hayoti ana shunday sifatli qizlarning tarbiyalariga bog'liq deb xulosa qilsak to'g'ri bo'ladi.

O'zbek qizlari birinchi navbatda milliy libosda kiyinsalar, ularning tarbiyalari to'g'ri olib borilgan bo'ladi. Hozirda ba'zi tarbiyasi etarli bo'lmagan qizlarning ovro'pa uslubida kiyinishi holatlari sodir bo'lyapti. Bunga shu oiladagi ota-onalarning tarbiya sohasidagi bilimsizligi sabab bo'lyapti. Bunday holatlarga jamoatchilik asosida qurish kerak.

Ota-onalar oldidagi ma'suliyatning naqadar muhimligi shundan iboratki, ular bolaning har bir qadamini, har bir xatti-harakatini zimdan kuzatib boradilar. Bolalar har qanday janjalni, yomon so'zlarni uzoq eslab yuradilar. Ayniqsa, qiz bolaning ko'ngli juda nozik bo'ladi. SHuning uchun ham ular noo'rin ishlatilayotgan yomon so'zlardan juda tez xafa bo'ladilar.

Buning oldini olish maqsadida O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da "Yosh avlodni ma'naviy axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, madaniy-tarixiy an'alariga, urf-odatlariga hamda umumbashariy qadriyatlariga asoslangan samarali tashkiliy pedagogik shakl va vositalari ishlab

chiqilib, amaliyotga joriy etiladi”, -deb belgilangan istiqbolli rejasi amaliy ahamiyat kasb etadi.

Har bir ota-ona o‘z farzandini sevadi. Hech kim ulardan yomon va baxtsiz insonlar etishib chiqishini istamaydi. Farzandning har bir yutug‘i ota-onaning yuragini tog‘dek ko‘taradi, faxr va g‘urur tuyg‘ularini vujudga keltiradi. Ota-onaning jamiyatda tutgan o‘rni, nufuzi, farzand tarbiyasida katta ahamiyatga ega. Bu narsa mansab bilan belgilanmaydi, eng yaxshi obro‘ va e‘tibor halol mehnatdir. Halol mehnat bilan jamiyatda orttirilgan obro‘ oilada farzandlar tarbiyasiga ijobiy ta’sir qiladi. Farzand ham ota-onalardek bo‘lishga intiladi. Mehmondo‘st oilada o‘sgan farzandlar ham mehmondo‘st bo‘ladilar.

Qiz bolani yoshligidan boshlab oilaviy odob-axloq qoidalariga odatlantirish, yaxshi xulq-atvorli bo‘lishga o‘rgatish ota-ona uchun ham farz, ham qarzdir. Ular bolalarda yoshligidan boshlab kishilarga mehr-muhabbatli, izzat-hurmatda bo‘lish, insonning qadriga etish va hurmat qilish kabi ijobiy xislatlarni tarbiyalab borishlari zarur.

O‘ZBEKISTONDA OILA TARBIYASINING HUQUQIY- ME‘YORIY ASOSLARI

O‘zbekistonda mustaqillik yillarida oila institutiga davlat siyosatining eng muhim va ustivor yo‘nalishi sifatida doimiy e‘tibor berib kelinmoqda.

O‘zbek xalqi azal-azaldan bolajon, oilaparvardir. Xalqimiz bola tarbiyasida nafaqat mehr ko‘rsatib, uning ust-boshini but qiladi, balki yoshligidan bolani milliy tarbiya, axloq-odob, yuksak ma‘naviyat asosida tarbiyalashga intiladi. Tarbiya xususida taniqli o‘zbek pedagogi, ma‘rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniy bunday degan edi: «Tarbiya bizlar uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo falokat, yo saodat, yo halokat masalasidir». Shundan kurinib turibdiki, shaxs tarbiyasi xususiy ish emas, balki ijtimoiy, davlat ahamiyatidagi ishdir. Chunki, har bir xalqning taraqqiy etishi, davlatlarning qudratli bo‘lishi avlodlar tarbiyasiga ko‘p jihatdan bog‘liq.

Oilada shakllangan o‘zaro hurmat va mehr-muhabbat, yuksak axloqiy va ma‘naviy qadriyatlar nafaqat oilaning, balki mamlakatimiz farovonligini ham ta‘minlaydi, har tomonlama etuk yosh avlodning voyaga etishiga xizmat qiladi.

Mustaqillikning ilk kunlaridan boshlab jamiyatning asosiy bo‘g‘ini hisoblangan oilaga, onalik va bolalik muammolariga o‘ta muhim, davlat ahamiyatiga molik masala sifatida e‘tibor berdi. Mamlakamitmizda bu borada mustahkam huquqiy baza yaratildi.

O‘zbekiston respublikasi Konstitutsiyasining XIV bobi «Oila» deb nomlanadi. Ana shu bobning 63-, 64-, 65-, 66-moddalarida oilaning huquqiy asoslarini belgilaydigan qoidalar mustahkamlab qo‘yilgan.

Asosiy qonunimizning oilaga bag‘ishlangan XIV bobining 63-moddasida «Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lish huquqiga ega. Nikoh tomonlaning ixtiyoriy roziligi va teng huquqligiga asoslanadi» deb belgilangan.

64-moddada «Ota-onalar o‘z farzandlarini voyaga etgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majburdirlar.

Davlat va jamiyat etim bolalarni va ota-onalarning vasiyligidan mahrum bo'lgan bolalarni boqish, tarbiyalash va o'qitishni ta'minlaydi, bolalarga bag'ishlangan xayriya faoliyatlarini rag'batlantiradi», deyilgan.

65-moddasida «Farzandlar ota-onasining nasl-nasabidan va fuqorolik holatidan qat'iy nazar, qonun oldida tengdirlar. Onalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza qilinadi»¹, deb qayd etib qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasidan kelib chiqib, amaldagi «Oila kodeksi» Respublikamiz Oliy majlisining 1998 yil 30 apreldagi qarori bilan tasdiqlandi va o'sha yilning 1-sentyabridan amalga kiritildi. «Oila kodeksi»² 8 bo'lim, 30 bob, 238-moddadan iborat bo'lib, amaldagi «Oila kodeksi» bir qator oilaviy huquqiy munosabatlarni yangicha hal etgan. Chunonchi, uning milliy qadriyatlarga asoslangani (quda-andachilik, qarindosh-urug'chilik, bobo-buvilari va nabiralar o'rtasidagi munosabatlarning yangicha talqini), unda umuminsoniy qadriyatlar ham aks etgani (nikoh shartnomasi institutining kiritilishi, nikohlanuvchi shaxslarning tibbiy ko'rikdan o'tkazilishi) alohida ahamiyatga egadir.

Nikohlanuvchi shaxslarning tibbiy ko'rikdan o'tkazilishi haqida Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov «Mamlakatimizda bo'lg'usi kelin-kuyovlarning nikohdan oldin tibbiy ko'rikdan o'tkazish tartibi joriy etilgan bo'lib, bundan ko'zlangan asosiy maqsad sog'lom oila qurish, sog'lom bolani dunyoga keltirish bilan bog'liq. Ayni shu masalalar uchun, umuman, bolalarning sog'lom, benuqson bo'lib tug'ilishi uchun tibbiyot xodimlarining mas'uliyatini, kerak bo'lsa, javobgarligini oshirish vaqti keldi, deb o'ylayman»³ deb alohida ta'kidlagan.

Oila va bolalar muhofazasiga oid Prezident farmonlari va Vazirlar Mahkamasi qarorlari qabul qilindi, bu borada zarur chora-tadbirlar belgilandi va dasturlar ishlab chiqildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994 yil 24-avgustdagi «Kam ta'minlangan oilalarni ijtimoiy himoya qilishni tashkil etish

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: «Ўзбекистон» 2012. 12-13-бетлар.

² Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси: (2012 йил 1-майгача бўлган ўзгартиш ва қўшимчалар билан) - Тошкент: «Адолат», 2012 й. 192 б.

³ «Халқ сўзи» газетаси, 2013 йил, 7 декабр.

masalalari to‘g‘risida»gi qaroriga ko‘ra kam ta‘minlangan oilalarga har oyda beriladigan moddiy yordam tayinlash va uning miqdorini belgilash fuqorolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari zimmasiga yuklatildi.

Shuningdek, 1996 yil 10 dekabrda «Bolali oilalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi 437-sonli qaroriga asosan, voyaga etmagan (16 yoshdan 18 yoshgacha farzandlari bo‘lgan) oilalarga nafaqalar belgilash va tayinlash vazifasi ham fuqorolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari zimmasiga yuklatildi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2012 yil 7 iyundagi «Ijtimoiy nafaqalar tayinlash tartibini yanada takomillashtirish hamda oilalarning jami daromadlari yanada to‘liq hisobga olinishini ta‘minlash to‘g‘risida»gi 165-sonli qaroriga asosan, davlat tomonidan beriladigan aniq manzilli ijtimoiy yordam tizimini takomillashtirish va fuqorolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari tomonidan ijtimoiy nafaqalar tayinlash va to‘lashning manzilliligini oshirish ishlari amalga oshirildi.

1998 yildan «Oila ilmiy-amaliy markazi» faoliyat ko‘rsata boshladi. Ushbu markazda O‘zbekistonda oilaning shakllantirish va demografik rivojlantirishga oid muammolar yuzasidan ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

2008 yil O‘zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni, 2016 yil “Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar etkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonun ishlab chiqildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida» 2018 yil 2 fevraldagi PF-5325-sonli Farmonida tuman (shahar) xotin-qizlar qo‘mitalarining xotin-qizlar bilan ishlash va oilalarda ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash bo‘yicha mutaxassislari faoliyatini samarali tashkil etish masalalariga alohida e‘tibor berildi.

2018 yil 14 martda O‘zbekiston respublikasi Vazirlar Mahkamasi “Xotin-qizlar bilan ishlash va oilalarda ma‘naviy-

axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash bo'yicha mutaxassis to'g'risidagi Nizom» to'g'risidagi 200-sonli qarori qabul qilindi.

Qarorda quyidagilar asosiy vazifalari etib belgilandi:

- ✓ xotin-qizlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularning muammolarini o'z vaqtida aniqlash, yordamga muhtoj bo'lgan va og'ir ijtimoiy ahvolga tushib qolgan xotin-qizlarga ijtimoiy-huquqiy, psixologik va moddiy yordam ko'rsatish;
- ✓ xotin-qizlarning bandligini ta'minlash, mehnat sharoitlarini yaxshilash, ularni oilaviy va xususiy tadbirkorlikka, hunarmandchilikka keng jalb etish;
- ✓ xotin-qizlar o'rtasida huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish, huquqbuzarlikka moyilligi bo'lganlar bilan yakka tartibda ish olib borish, jazoni ijro etish muassasalaridan ozod qilingan xotin-qizlarning ijtimoiy rehabilitatsiyasi va moslashishi bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirishda davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlar va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan yaqin hamkorlik qilish;
- ✓ oilalarning reproduktiv salomatligini yaxshilash va tibbiy madaniyatini oshirish;
- ✓ oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash, erta nikoh va ajrashishlarning oldini olish bo'yicha samarali choralarni ko'rish kabi masalalarga alohida e'tibor berildi.

SHARQ MUTAFAKKIRLARI VA MASHHUR PEDAGOGLAR QIZLAR VA AYOLLAR TARBIYASI HAQIDA

Oila jamiyatning asosini tashkil etadi. Oila qanchalik mustahkam bo'lsa, jamiyat ham shunchalik mustahkam bo'ladi. Bu esa ijtimoiy-iqtisodiy omillargagina emas, balki ma'naviy omillarga ham chambarchas bog'liqdir. Binobarin, oila ma'naviyatining tarixiy asoslari, oila va jamiyat, an'analar, qadriyatlar, farzand tarbiyasi muammolarini bugungi kun nuqtai nazaridan qarab chiqish va baholash g'oyat muhimdir.

Birinchi Prezidentimiz ta'biri bilan aytganda: «Bu yorug' dunyoda hayot bor ekan, oila bor. Oila bor ekan, farzand deb atalmish bebaho ne'mat bor. Farzand bor ekan, odamzod hamisha ezgu orzu va intilishlar bilan yashaydi»¹.

Ma'naviyatimizning ko'hna sarchashmalaridan biri bo'lgan "Avesto"da ham insoniyat va uning taraqqiyoti bilan bog'liq tasavvurlar, ma'naviy-ruhiy va axloqiy mezonlar, olamni, tabiatni bilishga bo'lgan ehtiyoj va intilish insondagi eng olijanob, pok fazilatlar ifodalanishi bilan bir qatorda, oila asoslari, tuzilishi, tarkibi, oila ma'naviyati, ota-onalarning oiladagi mavqeilari, oiladagi ayol erki, burchi va huquqlari yuksak ma'naviy va axloqiy mezonlar asosida tavsiflangan.

"Avesto"da nikohga va oila qurishga tayyorgarlik jarayonida qiz bola tarbiyasiga alohida e'tibor berilgan. Qiz balog'atga etguncha, o'z davrining barcha hunarlarini bilishi, chorva mollariga qarashi, parvarishlashi, uy ro'zg'or yumushlarini mukammal tarzda ado etishi, pokiza, ozoda yurishi shart bo'lgan. Oilada qizlarga hunar o'rganish, o'qitib bilim berish qat'iy yo'lga qo'yilgan. Zeroki, o'qimishli, hunarmand qiz o'z kasbi, bilimi bilan dastlab ota-ona xonadonini obod, saranjom qilib yursa, jufti halolinikiga borganda, oilani boshqarish bilan birga kelajak avlod ta'lim-tarbiyasi bilan jiddiy shug'ullanashiga to'g'ri kelgan.

Shu tariqa qiz bolalarga yungdan ip yigirish, urchuq va charxda ishlash, matolar to'qish, namat va kigiz bosish, liboslar

¹ Каримов И.А. Юксак маънавият- енгилмас куч. –Т.: «Маънавият» 2008. -56-бет.

tikishdan tashqari, o'g'il bolalar kabi kurash tushish, otda chopish, qilichbozlik va o'z raqibidan o'zini qalqonda himoya qila bilish, ot bilan har xil to'siqlardan, balandliklardan o'tish, suvda suzish, uzoqqa yugurish, nayza irg'itish, kamondan o'q otish va boshqa jismoniy-harbiy malakani egallash ham majburiy bo'lgan.

“Avesto”da zurriyotning pokizaligi, naslning sog'lomligining xususida qayg'urib, bunga erishish yo'li sifatida atrof-muhitni muhofaza qilish, jamoat, oila, shaxsiy ozodalik, gigienaga rioya qilish, shuningdek, oila qurish jarayonida har jihatdan benuqson, sog'lom qizni kelinlikka tanlash uqtiriladi.

Islomiy tarbiyada ham qizlar tarbiyasining o'ziga xos xususiyatlari 7 yoshdan so'ng shakllanishi qayd qilinadi, xuddi shu yoshdan, ya'ni 7 yoshdan boshlab, qizlar ayollarga xos tarbiyalanib boriladi.

Islomda bolaning kichik yoshidan boshlab ota-onaning hurmat qilishi uqtiriladi. O'g'il bolaning onasiga bo'lgan muhabbati uning kelajakda butun ayol zotiga, xususan, umr yo'ldoshiga bo'lgan muhabbatini tarkib topishiga yordam beradi. Qiz bolaning otasiga bo'lgan mehribonchiligi esa butun erkak zotiga, jumladan, bo'lajak eriga bo'lgan hurmat tuyg'ularini shakllanishiga turtki bo'ladi.

Ma'lumki, Islom dinining muqaddas manbalaridan bo'lmish Qur'oni Karim va hadislarda ham odob-axloq, ayollarning turmushdagi o'zni va vazifalari, er va xotin o'rtasidagi munosabatlar, bola tarbiyasi va oila yuritish hamda muhabbat masalalariga keng o'rin berilgan.

Quyidagi hadislar to'plamidan bir necha misollar keltiramiz.

“Farzandlaringizni izzat-ikrom qilish bilan birga axloq-odobini ham yaxshilangiz”(38-hadis); “Qachonki er o'z xotiniga va xotin o'z eriga qarashsa, Tangri ham ularga rahmat nazari bilan qaraydi, bordi-yu kaftini kaftiga qo'ysa, barmoqlari orasidan gunohlar duvduv to'kiladi”(44-hadis); “Hech bir ota o'z farzandiga hulqu odobdan buyukroq meros berolmaydi”(136-hadis).

Bola Alloh taoloning ota-onaga topshirilgan bir omonati bo'lgandan uni tarbiya qilmoq ota-onaga tegishli bo'lgan bir burchdir. Dunyoga kelgan bir bolaning ko'ngli Imom Fazoliy aytganicha, “har turli naqshlardan bo'sh bo'lgan bir nafis

javhardirki, u naqsh qilinsa bo‘ladir va qaysi yoqqa tortsang, o‘sha yoqqa tortiladir”.

Bir ona bolasini dunyoga keltirar, tirikligining quvvati bo‘lgan bir qism suti bilan uni to‘ydirar, quchog‘ida o‘stirar, suyuqli yurak mevasining rohati uchun shirin uyqularidan, butun tinchligidan kechar. Uning tarbiyasi, baxtli bo‘luvi uchun jonu yuragidan tirishadir. Uning uchun chekmagan jafosi, qilmagan fidokorligi qolmas. Tirikligining so‘nggi nafasiga qadar uni sevadi. Bolasining bir oz boshi og‘risa, uning salomatligini qaytarish uchun bor molu jonini beradi. Unga har zamon jonim deb murojaat qiladilar. Uning bu so‘zi juda to‘g‘ridir. Chunki bolalar ona tanu-jonining bir bo‘lagidir. “Jannat onalarning oyoq ostidadir” deyilgan hadis sharifda. Onalarning naqadar ortiq hurmatu muhabbatga loyiq ekanini ko‘rsatish uchun etarlidir.

Shunday ekan ota-onalar bolalarini yaxshi tarbiya qilishga dinu insoniyat jihatidan majbur bo‘lib, ularning berajak tarbiyalaridan bolalar baxtli bo‘lganidek o‘zlari ham mukofati savobga erishadilar. Bolalarda yaxshi xulqlarni o‘rgatsak, ularni yomon yo‘ldoshlardan saqlamoq, noziklikka, ortiqcha ziynatlarga va rohat qilib tik etishga ko‘ngil qo‘ydirmaslik, o‘qigan vaqtda umrini bo‘sh o‘tkazmaslikka tirishish, har turli holga qarshi turadigan suratda o‘stirmak, dindor, to‘g‘ri, rost so‘zli, kishiga ezgulik tilovchi, tirishqoq va kuchli qilsak, bolani butun ma‘nosi bilan inson etsak, avval boshda ota-onaga lozim bo‘lgan eng kerakli burchlaridir.

Keltirilgan namunalardan ko‘rinadiki, demak diniy manbalarda ham oilaning muqaddas ekanligi, ota-onaning bola va o‘z navbatida farzandning o‘z ota-onasi oldidagi vazifalari, erning xotinga xurmat va e‘zozu muqaddas qadriyatlar sifatida qaralgan ekan.

Sharq xalqlarida tarbiya borasida ulkan ma‘naviy meros yaratilgan. Bu meros asrlar davomida ajdodlardan avlodlarga o‘tib sayqallanib xalq barkamolligini ta‘minlash uchun xizmat qilmoqda. Ana shunday an‘analarimizdan biri ayollar, onalar, qizlar tarbiyasidagi boy pedagogik tajribadir.

Oila va oilada bola tarbiyasi masalasi Abu Ali ibn Sinoning ilmiy merosida ham muhim o‘rin egallaydi. Shu o‘rinda Ibn Sinoning ham qarashlarini keltirishimiz mumkin. U bola tarbiyasida oila boshlig‘i-otaning roliga alohida e‘tibor beradi. “Agar oilada, -

deydi u, -oila boshlig'i tajribasizlik, no'noqlik qilsa, u oila a'zolarini yaxshi tarbiyalay olmaydi va oqibatda bundan yomon natijalar kelib chiqishi mumkin". Bola tarbiyasi yaxshi yo'lga qo'yilsa, oila baxtli bo'ladi. Oilaning eng muhim vazifasi bola tarbiyasi hisoblanadi. Ota-ona kim bo'lishidan qat'iy nazar bu vazifani ma'suliyat bilan ado etishi lozim.

Abu Ali ibn Sinoning oilada er bilan xotin o'rtasidagi munosabatlar borasida aytgan fikrlari bag'oyat qimmatlidir. «Tadbir al-manozil» asarining «Afsofiy bextarin zanho» bo'limida oilada xotinlarning yaxshi xulqli bo'lishi orqali o'z qizlariga namuna bo'lishlari haqidagi fikrlarini quyidagicha asoslaydi:

- 1.Xotin kishi bilimli bo'lsin.
- 2.U dinga ishonmog'i kerak.
- 3.Uyatchan, sharm hayoli.
- 4.Tabiatan jasur.
- 5.O'z erini qattaq sevishi.
- 6.Tug'ishi va bola tarbiyasi haqida o'ylashi.
- 7.Ezma bo'lmasligi.
- 8.O'z eriga bo'ysunishi.
- 9.To'g'ri bo'lishi.
- 10.U hech vaqt o'z sha'niga dog' tushirmasin.
- 12.O'z vazifasi va burchini yaxshi bajarishi.
- 13 Xotin oila xo'jaligida narsalardan to'g'ri, tejab foydalana bilsin.

14.U o'zining xarakteri va yaxshi tomonlari bilan eridagi kamchiliklarni yo'qota olsin –deb izohlaydi.

Abu Ali ibn Sino er va xotinning yaxshi sifatlarini sanab o'tadi. Ularning shaxsiy namunalari bola uchun o'rnak bo'lib uning kelajak taqdirini belgilashida muhimligini alohida uqtiradi.

Sharq mutaffakkiri Yusuf Xos Hojib o'zining "Qutadg'u bilig" asarida bola tarbiyasi haqida to'xtalib, "Farzand qanchalik bilimli, aqlli-xushli bo'lsa ota-onasining yuzi shunchalik yorug' bo'ladi". U bola tarbiyasida otaning ma'suliyatiga alohida e'tibor beradi. "Kimning o'g'il-qizi erka bo'lsa, deb yozadi u unga shu kishining o'zi mungli bo'lib yig'laydi. Ota bolani kichikligida bebosh qilib qo'ysa bolada gunoh yo'q, barcha jafo bolaning otasida. O'g'il-

qizning xulq-atvori yaramas bo'lsa, bu yaramas ishni ota qilgan bo'ladi.

Ota bolalarini nazorat qilib, turli hunarlarni o'rgatsa, ular ulg'aygach, o'g'il-qizim bor deb sevinadi. O'g'il-qizga hunar va bilim o'rgatish kerak, toki bu hunar bilan ularning fe'l-atvorlari go'zal bo'lsin". Yusuf Xos Hojib o'z asarida shunday fikrlarni o'rta tashlaydiki, ular bola tarbiyasi uchun madhiyadek yangraydi.

Yusuf Xos Hojib bolalar tarbiyasini juda murakkab jarayon deb tushunadi. U beldan madorni, tanadan quvvatni, ko'zdan nurni, dildan oromni talab qiladi. Uning ta'kidlashicha, agar insonning o'zida go'zal fazilatlar bo'lsa, ularni boshqalarga o'rgatishi lozim. Lekin odob-axloq, rasm-rusum, odat va ahloqni hosil qilish uchun zo'r kuch va harakat kerak bo'ladi.

Sharqda keng tarqalgan pandnoma tarzida yozilgan mashhur asarlardan biri Shamsul Maoliy Kaykovusning "Qobusnoma"sidir. Bu asar Sharq pedagogik fikr taraqqiyotida muhim o'rinni egallaydi va qanchadan-qancha avlodlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda o'z hissasini qo'shib kelmoqda. "Qobusnoma" falsafiy didaktik asar bo'lib, shaxs shakllanishining barcha tomonlarini o'z ichiga oladi. Uning "Farzand parvarishi qilmoq zikrida" degan bobida bevosita oiladagi bola tarbiyasiga bag'ishlanadi.

Kaykovusning "Qobusnoma" asarida ota-onalarning qator vazifalari sanab o'tiladi. Bular quyidagilardan iborat. 1) Bolaga yaxshi ot qo'yimoq; 2) Oqil va mehribon enagaga topshirish; 3) To'y tomosha qilib berish; 4) O'qish-yozishni o'rgatib kasb hunar va ilimli qilish; 5) Harbiylar ahlidan bo'lsa, sipohiylikni o'rgatish¹.

E'tiborli joyi ana shundaki, Kaykovus bolaga hunar o'rgatganda, uning uchun boshqalar qilishi mumkin bo'lmaydigan hunarlar o'rgatishi lozim deydi. Ana shunday hunarlar yordamida u mushkul vaziyatlardan chiqsa olsun. Shunda bola ham otadan rozi bo'ladi.

«Agar qizing bo'lsa, uni mastura doyalarga topshirg'il, toki yaxshi parvarish qilg'aylar va kattaroq bo'lg'ondin so'ng muallimga topshirg'il... balaog'atga etg'ondin so'ng harakat qilib erga berg'il,

¹ Kaykovus. Qobusnoma. T.: «Istiklol», 1994 yil, 85-86-b.

unga shafqat va marhamat ko'rguzg'il, nedimkim qiz otaning asiri bo'lur. O'g'il otasiz bo'lsa ham bir ish talabiga bora olur o'zin maishatlig' tutar. Qiz esa ojiz va bechora bo'lur. Har na boring bo'lsa, avvalo burun qizga berg'il va uning asbobin tuzatg'il. Tezroq uni bir kishining bo'ynig'a band etg'il, toki uning g'amidan qutilg'aysan. Agar qizing erga tegmag'on bo'lsa, uylanmag'on yigitga topshirg'il, toki unga ko'ngil bog'lasin va ul bunga ko'ngil bog'lasin»¹ va yana «Lekin agar o'g'lingni uylantirmoq va qizingni erga bermoq tilasang, zinhor o'z qarindoshlaring bila berishib-olishmag'il»² -deb ota onalarga nasihat qiladi.

Abu Rayxon Beruniy "O'tmish avlodlaridan qolgan yodgorliklar", "Hindiston", "E'tiqodlar va dinlar haqida", kabi ko'pgina asarlarida bolalarni axloqiy tarbiyasida oid qimmatli fikrlarni yozadi. Hatto, "Mineralogiya" nomli asarida ma'danlar haqida to'xtalgan bo'lsada, insoniy fazilatlarning ahamiyatini yoddan ko'tarmaydi va inson qalbi javohirlardek toza va pok bo'lmoqligini uqtirib qo'yadi. Inson fazilatlari qimmatbaho toshdek katta boylik ekanligiga e'tiborni qaratadi.

Oila tutishda ma'naviyatning sharoit taqozo etgan tamoillari borki, bu haqida allomalarimiz eslatib o'tishgan. Beruniy oila qurayotgan qizlarga ota-onaning pand nasihatlarini keltirib, oiladagi tinch totuvlik ko'proq ayollar zimmasiga tushishni ta'kidlab shunday yozadi: "Ey qizim! Sen o'rgangan uyingdan ketib, notanish xonadonga tushmoqdasan, sen bo'lajak kuyovingning hamma xislatlarini bilmaysan. Sen er bo'l, u esa osmon bo'ladi. Demak sen u bilan shunday yo'l tutki, uning oldida er kabi kamtar bo'lsang, u osmon kabi olijanob bo'ladi. Osmon shifobaxsh yomg'iri bilan erni ko'kartirgani kabi ham o'z mehri shavqati ila seni xushnud etadi.

Ering sendan faqat yumshoq va shirin so'zlar eshitsin, yaramaydigan va eski libosda yoki sochlaring tartibga solinmagan holda uning oldida o'tirma. Qizim, kiyovingdan kuchi etmagan va sotib olishga qudrati etmagan narsalarni talab qilma. Bunday qilsang orada totuvlik yo'qoladi, turli xil janjallar paydo bo'ladi. Qizim rashk qilishdan saqlangin, chunki u ajralib ketish (talaq)ning

¹ Кайковус. Қобуснома. Т.: «Истиклол», 1994 йил, 89-б.

² Ўша манба 88-б.

kalitidir. Eringga hadeb gina (tanbeh) qilishni men senga man etaman(ta'qiqalayman). Yaxshisi, sen u bilan xushmuomalada shirin so'zli bo'lgin, bu ishing har qanday sehr u jodudan yaxshidir. O'zingga xushbo'y narsalar bilan aro bergil, pokizalik hamisha yo'ldoshing bo'lsin" -deb nasihat qilgan.

Beruniy «Mineralogiya» asarida ota-onalarga nasihat qilib, «Bolalarning chiroyliligi, yuz ko'rinishi ona qornida shakllanib rivoj topadi, bundan keyin uni o'zgartiradigan kuch yo'q» -deb ta'kidlaydi.

Abu Rayxon Beruniy insonning ahloqiy fazilatlarini, umuman ahloqiy tushunchalarni insonning tabiati bilan bog'laydi. Inson tabiati esa, avvalo, oilada shakllanadi. Shunga ko'ra, bola tarbiyasida ota-ona ta'siri va namunasi benihoya kattadir. Masalan, u ayollarga nasihat qilib, Abdulla ibn Jo'far tilidan shunday deb yozadi: "Rashkdan saqlangin. U taloqning kalitidir. Eringga tez-tez tanbeh qilishni senga taqiqalayman. Chunki tanbeh nafrat uyg'otadi. O'zingni bezab yurgin. Buning uchun yaxshi vosita surmadir. Yana xushbo'y atirlardan foydalangin. Ularning ichida eng yaxshisi suvdur.

Uning bu fikrlari bevosita oilada farzand tarbiyasida taalluqlidir. Beruniy tan va ruh pokligi masalasini ham o'rta tashlaydi. Oilada tozalik, pokizalik va tartiblik mavjud ekan, u erda ma'naviy poklik ham bo'ladi. Bu fikrini tanni toza tutish bilan cheklab bo'lmaydi, balki ko'p harakat qilishga chaqiradi. Bu harakat mehnat qilish demakdir. Uning qalb va harakat haqidagi fikri insonning tani bilan ruhi pokligini bir butunligi to'g'risidagi g'oya bilan bog'liqdir. Bu narsa bola tarbiyasida jismoniy sog'lomlik bilan ma'naviy boylik o'rtasidagi o'zaro muvofiqlik, mutanosiblik haqidagi bugungi kunning talabi bilan hamohangdir.

Beruniyning yozishicha, kishilar hayotda turli holatda bo'ladilar va turlicha harakat qiladilar, ularning ayrimlari bilan maqtaladilar, boshqalari bilan qoralanadilar. Bularning hammasi bolalar ko'z o'ngida yuz beradi. Buni to'la his qilgan ota-ona ehtiyot bo'lmoqlari zarur. U ota-onalar bolalar bilan birga harakat qilishlari, turli o'yinlar uyushtirishlari, ular bilan o'zaro suhbatlar o'tkazishlari maqsadga muvofiq deb maslahat beradi.

Xalq eposi va diniy risolalar odamlarda og‘izdan-og‘izga, avloddan-avlodga ko‘chib saqlanib kelgan bo‘lsa, xalqning eng donishmandlari va olimlari o‘z qimmatli fikrlarini xalq an‘analariga tayangan holda o‘z asarlarida yoritib, ularni kelgusi avlodlar uchun qoldirganlar, shunday faylasuf-olimlardan biri Abu Nasr Farobiydir. Uning inson kamoloti, baxti, ta‘lim va tarbiyasi, umuman axloqi, dinga munosabati haqidagi qarashlari umumfalsafiy qarashlar va tushuntirishlardan iborat o‘git bo‘lib, axloq nazariyasini boyitadi. Uning ta‘limotlarida keltirilishicha haqiqiy baxt bir odamning boshqasiga nisbatan g‘ayirligi, zulmi yo‘qolgandagina bo‘ladi, oila a‘zolarining bir-birlariga samimiy munosabatlari, mehr-u oqibatlari esa ana shu oiladagi odamlarning baxtini tashkil qiladi. Bundan tashqari, har bir ota-onaning o‘z farzandlari uchun birlamchi ustoz, yo‘l ko‘rsatuvchi ekanligi va aynan ular bolada ta‘lim-tarbiyaga kerakli tayyorgarlik holatini shakllantirish ta‘siriga ega ekanligi to‘g‘risidagi xulosalar mutafakkir qarashlarining hozirgi kunlar uchun ham aloqador ahamiyatli ekanligini ko‘rsatadi.

Oilada bola tarbiyasi masalasi buyuk mutafakkir shoir Alisher Navoiy merosida ham munosib o‘rinni egallaydi. Uning fikricha, jamiyatning etukligi, uning taqdiri va kelajak yoshlar kamoloti bilan bog‘liqdir, shunga ko‘ra bola tarbiyasi ota-onalar oldida turgan oliyjanob vazifadir deydi.

Alisher Navoiy ota-onalarning yaxshi sifatlarini ulug‘laydi. Bunday sifatlarning bolalarda mujassam bo‘lishi farzand tarbiyasida muhim rol o‘ynashini ta‘kidlab ko‘rsatgan. «Yaxshi xotin deydi Navoiy -oilaning davlati va baxti -Uyning oroyishi undan, uy egasining xotirjam va osoyishtaligi undan. Husnli bo‘lsa-ko‘ngil ozig‘i, xushmuomala bo‘lsa, jon ozig‘idir. Oqila bo‘lsa, ro‘zg‘orda tartib-intizom bo‘ladi. U beandisha, shallaqi bo‘lsa, ko‘ngil undan ozor chekadi, yomonlik axtaruvchi bo‘lsa, undan ruh azoblanadi.

Agar mayxo‘r bo‘lsa, uy obodligi yo‘qoladi, aqlsiz bo‘lsa, oila rasvo bo‘ladi»¹, deb o‘rinli ta‘kidlagan.

Alisher Navoiy oiladagi ayrim illatlarni va o‘zaro kelishmovchiliklarni bola tarbiyasiga salbiy ta‘siri va uning

¹ Алишер Навоий. Махбуб ул-қулуб. Тошкент, «Ғофур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти», 1983 йил, 25-бет.

buzilishiga olib keladi, sabab bo'luvchi asosiy omillar haqida ham yozadi. Yaxshi va yomon xulqlar va ularning kelib chiqishi sabablarini ko'rsatib beradi. Bolada paydo bo'ladigan yomon xulqlarni oldi olinmasa, bora-bora illatga aylanadi – deb uqtiradi.

Onalarni qizlarni onalik faoliyatiga tayyorlash xususida mashhur tatar pedagogi Rizouddin ibn Faxriddin “Oila” nomli risolasida: “ Xotunlari tarbiyali bo'lgan xalq-tarbiyali-uy, xotunlari tarbiyasiz bo'lgan xalq tarbiyasiz, xotunlari tirishqoq, tadbirkor, irodali bo'lgan xalq-boy, xotunlari yalqov yoki isrofgar xalq faqir bo'lishi aniqdir”, deb o'rinli ta'kidlagan.

Haqiqatdan ham xotunlari tarbiyali xalq tarbiyali, xotunlari tirishqoq, tadbirkor, irodali bo'lgan xalq-boy, xotunlari yalqov yoki isrofgar xalq faqir bo'lishi aniq. Millatni tarbiyali qilish uchun o'zbek qizlariga ana shu fazilatlarni singdirish, ularni oilaga, onalik vazifasiga tayyorlash amaliy ahamiyatga ega. Buning uchun qizlarda ana shu sifatlarning mohiyatini, mazmunini singdirish, ularni oila, ijtimoiy hayotda qo'llash ko'nikmalarini tarkib toptirish kerak. Chunki qizlarning faqat bilimli bo'lishlarining o'zi etarli emas. Ularni oilada bolalarni tarbiyalashga, oila hayotini yurita oladigan uquvli etib tarbiyalash darkor.

Yana Rizouddin ibn Faxriddin farzandlarni oila hayotiga tayyorlashda onalarning o'rni va roli haqida: “ Insonlarning saodatlari tarbiyaga bog'liq bo'lib, tarbiya ham xotunlar qo'lidadir. Shuning uchun umuman xalqni tarbiya qilish uchun xotunlari tarbiyalamoq hamda shu tarbiyani bolalarga ham bera oladigan darajada olib borish lozim”, deb juda to'g'ri maslahat bergan.

Chindan ham insonlarning qaysi jinsga mansubligi va hayotda baxt-saodatli bo'lishi xotinlar tarbiyasiga bevosita bog'liq hamda ularning zimmasiga topshirilgan ma'suliyatli ish hisoblanadi. Xalqni tarbiya qilish uchun xotinlarni tarbiya qilmoq shart. Chunki xotinlar ana shu o'zlaridagi aqliy tarbiyalari bilan yosh qizlarni, o'g'illarni oila, ijtimoiy hayotga tayyorlashadi.

O'zbek onalarini tarbiyalashda va oilaviy hayotga tayyorlash xususida mashhur turk olimasi Aliy Nazimonning: “Endi xonim qizlarga aytamiz: tirishingiz, vaqtni o'tkazmay, aqlu zehningizni o'tkir qilingiz , qaysiki ikki shart birladur. Birinchisi: o'quv va bilimingiz butun ustringizda bo'lgan ishlarning birinchi darajalisi

qizlik, xotunlik, yosh onalik kabi ishlaringizga hech bir kamchilik keltirmasin. Ikkinchisi shuldirki, bilgan narsalaringiz uchun hech bir vaqt magʻrur boʻlmangiz va uni hamon oʻrganishga tirishingiz. Bu ikki shartni oʻrniga qoʻya olsangiz ilmu komil egalari boʻlursiz va buning uchun hech kim sizni ayb etmas, deb bildirgan fikri qizlar tarbiyasida diqqatga sazovordir.

Darhaqiqat, qizlarni qizlik, xotinlik va onalik faoliyatiga tayyorlash muammolaridan biridir. Oʻzbek oilalarida qizlarni komil etib tarbiyalashda Aliy Nazimonning fikridan oʻrinli foydalanish juda ham katta maʼnaviy foyda keltiradi. Buning uchun oilada qizlarga qizlar tarbiyasi haqida boʻlim, maxsus maʼlumot berish amaliy ahamiyatga ega.

Uyning ichi xotunlarga topshirilgandir. Unda ijro qilish lozim boʻlgan narsalarni oʻrgatmasalar xotunlar oila hayotida pand oladilar. Oilani tuta bilish xotunning qadrini, obroʻsini va mavqeini oshiradi. Oilani yurita olishga kerak boʻladigan narsalar oilanng taʼlim – tarbiyasiga oid boʻlgan ishlar hisoblanadi.

Xotin osh qanday tarzda tayyorlanishini, dasturxon qanday tuzalishini, oilaga kerakli narsalarni qanday hozirlanishini, oila aʼzolariga qancha miqdorda ovqat etarli boʻlishini, sotib oladigan neʼmatlarini uyda oʻzi tayyorlay olishini bilishi kerak. Xotin hech bir kunda ovqat tayyorlovdan, kiyim tikuvdan, kir yuvishdan, uy ichini supurib, changlarni artish kabi ishlardan boʻshamasligi maʼlum. Ana shu ishlarning barchasini oʻz vaqtida tartib bilan bajarishga oʻrganish shart. Aksincha uy saranjomligi buziladi, bundan oila aʼzolari jabirlanishadi.

Olimlarning biri yozgan kitobida shunday degan: «Yosh qizlarning zehnini oʻzlariga tegishli boʻlgan narsalar ila oʻstiringiz. Ularni kichkina vaqtlaridanoq yurt tutishga (uy tutishga), hisob-kitobga, mayda-chuyda narsalar sotib olishga har bir narsaning koʻproq foydali boʻlishi uchun nima qilish kerakligini bildiruvchi tirishingiz».

Ikkinchi bir olim ham bular haqida koʻp narsalar yozgan: "Yosh qizlarga kichkina vaqtlarida uyga taalluqli boʻlgan har bir ishni koʻrsatish lozimdir, ish koʻra-koʻra oʻrganiladur". Misol uchun kirlarni qanday yuvishni, yigʻib taxlashni oʻrgatish uchun qizlarni vaqti-vaqti bilan kir yuvadigan, uyda dazmol qiladigan joyga borib

turmoq kerak. Oshpaz xotun yoki yurt egasi ya'ni onasi osh pishirib turgan uyda xonim qizni hozir qilib, osh qanday pishirilishini ko'rsatish kerak. Ularga bir uy uchun har vaqt kerak bo'ladigan narsalarni, ularni saqlash qoidalari, ularning qanday ishlanuvlarini, tutila turgan idish-tovoq, qapchiqlarni va ularning qanday saqlanuvlarini bildirish kerak. Har bir narsaning vaqtini, qish kuni meva saqlovchi, rizqlarning, kerakli yaroqlilarining hozirdan pishgan vaqtini o'rgatish kerak. Xonim qizlar bir yurt jamoasi ichidagi ishlarni berib, keragicha yuritish, har kimni bir aqlli tadbir ila idora qilish va har narsani o'rnida tutishni bilsalar, ulardan qimmatli, qadrli, sevimli hech kim bo'lmas. Ana shu tarzda bir qiz bola ota-onasini shod etib, ularning xayru duosini topar, bunday xonimning eri ham har vaqt unga muhabbatli bo'lur.

Bunday ona bolalarning cheksiz hurmati ulug'lashlariga sazovor bo'lur. Bunday yurt boshi xotun xizmat egalari haqida ma'qbuli e'tiborli bo'lur.

«Har narsani o'rnida qo'yib, tartib ila ishlashning o'z foydasi bordir: zehnni ochar, vaqtni bo'sh o'tkazmas, narsalarni yaxshi saqlar. O'zni ila ishlash uchun uch yordamchi kerakdir: havas ila ishlamak, yaxshi qilib ishlashga tirishish, mohirlik, ko'rkam xulqli bo'lgan bir kishi har kim ila yaxshi munosabatda bo'ladir: har kimga rahmli, ezgulik tilovchi bo'lur. Hech bir narsaga achchiqlanmas. Har narsaning yaxshi tarafini tutar va har vaqt boshqalarga xush ko'rinishga tirishar. Har vaqt ochiq chehrada bo'lur. Yumshoqlik, ochiq tabiatlilik, shodiyona chehrada bo'lish bir pok ko'ngilning alomatidir. Har bir xotunga eng kerakli sifat ko'rkam xulqqa bog'langan yumshoqlikdir. Aqlli bir ona o'g'lini uylantirishni istagan paytida kelinlikka saylagan qizning boy, go'zal, ziyrak bo'luvini so'ramasa, har narsadan avval ko'rkam xulqli bo'lib-bo'lmaganini bo'lishga tirishadir. Ko'rkam xulqli bo'lgan bir yosh qizni har kim sevar, agar bu qiz tug'ishganlari yoki er tug'ishganlari orasida bir totuvsizlik sezsa, tezda yaraga malham surtadir, dil xiralikni bitirishga tirishadir. Ezgulik hamma odamlarning har nafas va har zamon bir-birini sevishga tahsin qiluviga sabab bo'lgan bir fazilatdir. Ezgu niyatli bo'lingiz, baxtli bo'lursiz!

O'zbek qizlarining ko'rkam xulqli bo'lishi eng asosiy fazilatlardan birini tashkil qiladi. Xulq qizning faqat axloq-odob, go'zallik, mehnat va boshqa tarbiyasining faqat nazariy asosini emas, balki ana shu tarbiyalar majmuining o'z shaxsiy hayotida qo'llashi deb izohlash to'g'ri bo'ladi.

Yurtning xarob bo'luvi sababini oila onasidan so'rangiz. Bu to'g'rida sizga javob bea oluvchi yolg'iz, uginadir. Yurtning xarob bo'luviga uning bashang kiyinuviga odatdan tashqari muhtalo bo'luidan boshqa hech bir sabab yo'qdir.

Birovning ustida yangi uslubda bir kiyim ko'rdimi, undan o'ziga tikirmay hech tura olmas. Shuning uchun erining topgan aqchasi xotinning buzuq orzulariga xizmat etmoqdan boshqa bir narsaga foydasi tegmas. Chetdagilarga ko'rkam ko'rinish uchun moda va kiyinuv balosiga griftor bo'lishini o'zlariga lozim deb o'ylagan xotunlar fikrlari yo'qligi uchun g'oyat bir yomon dalil ko'rsatgan bo'lurlar.

Sizga zarar keltirishdan va sizni xalqning yomon hayollariga tushiruvidan boshqa hech bir foydasi ko'rinmagan, holingiz, o'zingiz va kuchingiz etganidan ortiq takallufli kiyinishga hech qiziqmangiz, har kimning yaxshi fikrini qo'zg'atib, qozonib, o'zingizning qadringizni saqlagan bo'lursiz.

Oqshom vaqtida rasm bo'lgan kiyimlar kiyishni va kunduzlari sochlari yoyilgan, ko'ylaklari yirtiq so'kilgan bo'lib, ko'pincha tungi kiyimlar ila yuruvni odat qilgan xotunlarning oz bo'lmagani eshitilmakdir. Bu ham juda zo'r bir aybdir.

Mashhur tatar olimi Faxr-ul Banot Subg'atulloh qizi «Oila saboqlari» oila negizini tashkil etgan xotunlar toifasiga yurtga (oilada) va xotunlikda bo'lgan vazifalari haqida asosli va negizli ma'lumot bermak maqsadi ila yozilishdir. Oila saboqlari xonimlarga, qizlar maktabi shogirdlarga oila vazifalari to'g'risida foydali ma'lumot bergani kabi o'quvga tamom engillik va bir tarafdin, asosli bir axloq sabog'i hamdir. Faxr-ul Banot Subg'atulloh qizi "Oila saboqlari"¹ nomli asarida qizlar, onalar tarbiyasining nozik milliy asoslarini mohirona ko'rsatgan. Biz ana shu pedagogik qarashlarning onalar tarbiyasiga doir ba'zi qirralarini

¹ Ризоуддин ибн Фахруддин. Оила. - Тошкент: «Меҳнат», 1991. 41-б.

o'rganishga harakat qildik. Bundan keyin uning shu asarlaridagi gaplarni qo'shtirnoq ichiga olib sahifalarini ko'rsatib beramiz. Ularning mohiyati, mazmunini pedagogik nuqtai nazardan o'zbek oila tarbiyasida aniqroq qilib aytgan onalar faoliyatida tutgan o'rnini va rolini ko'rsatishga intilamiz.

Subg'atulloh qizi onalarning o'z vazifalarini bajarishda ilmiy bo'lishlari haqida "Xotinlarning ilm o'rganuvlari" bobida: "Xotunlar ham erlar kabi odamdirlar, hamda hurmatlariga tegishli bo'lg'on odamlardir va oilaning negiz toshlaridirlar. SHunday bo'lgach, ularning ilmu hunar ne'matidan o'zlarida kerak qadrli ulush oluvi shartdir. Bir bola dunyoga keluvi birla, uning eng avvalgi tarbiya maktabi onasining quchog'idir. Avvalgi tarbiya naqadar tubli bo'lsa, shunga qarab boshqalarning ham komil darajada o'rganiluvini aniq bo'lgandan bolalarning tarbiyasi komil inson uchun qizlarimizning, xotunlarimizning go'zal tarbiya ko'rgan bo'luvlarini, xususan tarbiyali, fikrli bo'luvlarini lozimdir". Bolalar tarbiyasi xotinlarga maxsus bir vazifa bo'lg'on uchun bu tarbiyaning darajasi tarbiya qiluvchilarning bilaklari darajasida bo'luvi lozim", - deb bildirgan fikri diqqatga sazovordir. Mazkur fikrning hayotligi shundaki bolalarni tarbiya etuvchi ona avvali shu tarbiya haqida bilimga ega bo'lmog'i shart. Agar ona bilimsiz haqida bilimga bo'lsa, tug'ilgan chaqoloqni inson sifatida tarbiyalay olmaydi. Qizlarni ona bo'lishga amaliy tarbiyalashda yuqoridagi g'oya, fikr dastur amal bo'la oladi.

Xotinlarning o'zlariga maxsus bo'lgan eng qadrli ziynatlari iffatdir. Iffatsiz xotun nursiz, iflos bir jirkanch bir gavdalardir. Iffatlarini saqlarg'a tirishmagan xotunlar hech bir vaqtda muhabbat va iltifotga loyiq bo'la olmaslar. Xotinlik bunday xotunlardan yiroqdir. Xotunlar go'zalligini suluvliklarga, boyligini mollarga emas, iffatlari bilan quvonishlari kerak". Chindan ham xotunlar bolalarga tarbiya berishi uchun birinchi galda iffatli bo'lishlari, o'z iffatlarini saqlashga intilishlari shart. Bu fazilatlarsiz bolani tarbiyalash mumkin emas. Xotunlar o'zlarining husni jamoliga boyligiga emas, balki iffatlari bilan faxrlanishlari darkor. Oilada qizlar ana shu fazilatlarni o'zlariga shakllantirishlari darkor. O'zbek qizlari oila hayotiga ya'ni onalikka tayyorlanishda sabr-toqatli bo'lishlari

haqida Faxriddin shunday fikrni aytgan: “Dunyo bu! Ba’zan erining pullari oz bo’lur-da, xonimlarning so’ragan narsalari olinmas.

Yaxshi bilingizki, xotunlarning go’zalligi kiyinuvda, ziynatda emasdir. Bir ochiq yuz, bir kelishgan qiyofa, toza va gavdaga mos tikilgan kiyimlar, toza-uy, pok ko’ngilli xotunlarni ma’naviy ham moddiy go’zal ko’rsatishga etarlidir. Aqlli xotunlar zebu ziynatga berilib ketmaslar. Chunki odatdan tashqari ziynat, aql ozligiga dalolat etib, oila boshi bo’lgan er uchun bir katta harajat, zo’r tanglikka tushuviga sabab bo’ladir”

“Bola uylanuvining yodgori, er ila xotin orasidagi muhabbatning bir jonli dalilidir. Bolaning tarbiyasi oilaning saodatiga insonlardan yig’ilgan madaniy jamiyatning baxtliligiga ham sabab bo’lajagidan bolalarga naqadar ko’p ahamiyat bermak lozim. Bolalarni keragicha tarbiya qilganlar vazifalarini tamom ado qilgan bo’ladilar. Bolalar oilaning ziynati, ota-onalarning zo’r ko’ngil yupunchidir. Shuning uchun bolalar juda qimmatli mevadirlar. Lekin ularga ziynat bermak uchun go’zal tarbiya qilinuylari shartdir”¹.

Haqiqatdan ham bola er bilan xotinning muhabbatining jonli dalili. Shuning uchun onaning eng asosiy vazifasi bolani oilaga, jamiyatga mos tarzda barcha ziynatlar asosida to’g’ri tarbiyalashdir. Bola er-xotinning hayotini davom ettiruvchi jonli aqlli zot hisoblanadi. Hayotdagi nuqsonlarni bartaraf qilishning asosiy tayanchi bo’lmog’i kerak. Bu oilani, millatni qolaversa davlatni rivojlantirishning asosiy vositasi hisoblanadi. Shuning uchun bolani komil inson etib tarbiyalash eng to’g’ri yo’ldir.

Qizlarni yoshligidanoq har xil hunarlarga o’rgatish kelajakda baxtli bo’lib, oila qurishlariga, boshqalarga tobe bo’lmay o’z vazifalarini bajarishga olib keladi. “Bir xonim o’qib yozishni, din hikmatlarini, qo’l ishlarini, osh pishiruvni va shuning kabi butun kerak ishlarini o’rgangandan so’ng mumkin bo’lsa, muzika o’rganishga ham tirishmog’i kerak. Ish bo’lmagan zamonlarda qizlarning nomusli va odobli muzika birla turgan xonimdan birorta muzika asboblarini o’rganuvi maslahatdir. Yoki bo’lmasa, o’zi kuylab yursa, butun uy xalqiga bir shodlik va xursandchilik berurga

¹ Ризоуддин ибн Фахруддин. Оила. - Тошкент: «Меҳнат», 1991. 73-75 б.

yordami bordir. Lekin, to‘ylarda yoki odamlar yig‘ilgan erlarda o‘yin o‘ynashi, kuylamakni hunar etib tutmak eng katta ayb, sharafi haysiyat (qadr, e’tibor)ga hilofdir¹.

Bizning oilalarda tarbiyalanayotgan o‘zbek qizlari ham ana shunday musiqaga oid bilimlarni, hayotiy ko‘nikma, odatlarni o‘zlarida tarkib topdirdsa maqsadga muvofiq bo‘ladi.

¹ Ризоуддин ибн Фахруддин. Оила. - Тошкент: «Меҳнат», 1991. 54-б.

HOZIRGI KUNDA QIZLAR VA AYOLLAR TARBIYASINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Tarbiya ko‘p qirrali, uzoq davom etadigan jarayondir. Bolani o‘rab olgan muhitning hammasi-odamlar, narsalar, voqea-hodisalar, uning ongida, xulq-atvorida ma‘lum iz qoldiradi, uni o‘zgartiradi, va rivojlantiradi. Ota-onaning burchi mana shu rivojlanishni ziyraklik bilan boshqarib borishdir. Ota-onaning mehri, muruvvati, g‘amxo‘rliги bolalar uchun suv va havodek zarur.

Oila tarbiyasi kabi katta ma‘suliyat birinchi navbatda ota va ona zimmasiga tushadi. Shu o‘rinda bir narsani alohida aytish kerakki, bolalar tarbiyasida asosiy ta‘sirchan kuch-qudrat bu-Onadir. Ota ko‘pchilik xalqlarda oilaning moddiy ehtiyojlarini qondirish va ta‘minlash qolaversa oilaning xo‘jalik ishlari bilan band bo‘ladi. Bu o‘zbek oilalarining tarixidan ma‘lum bo‘lgan haqiqat va ota-bobolarimizdan meros bo‘lib qolgan an‘anadir. Shunga ko‘ra bola bilan ko‘proq ona birga bo‘ladi. Axir xalqimiz: “Sut bilan kirgan jon bilan chiqadi” deb bejiz aytmagan.

Hukumatimiz oilani jamiyat negizi sifatida g‘amxo‘rlik qilmoqda, uning moddiy-maishiy ravnaqi uchun butun imkoniyatlarni ishga solmoqda. Jumladan Birinchi Prezidentimiz I.Karimov oilaning jamiyatda tutgan o‘rni va ahamiyatini to‘g‘risida shunday yozadi: “Bola tug‘ilgan kundan boshlab oila muhitida yashaydi. Oilaga xos an‘analar, qadriyatlar, urf-odatlar bola zuvalasini shakllantiradi. Eng muhimi farzandlar oilaviy hayot, hayot maktabi orqali jamiyat talablarini anglaydi his etadi”. Bu o‘rinda ilgari surilayotgan pedagogik g‘oyaning tub mohiyatini oila tarbiyasini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish, mustahkamlash, yanada chuqurlashtirish bilan bog‘liqdir.

O‘zbek oilalarida bola tarbiyasi borasida salbiy holatlarni uchratish mumkin. Masalan: ayrim ota-onalar farzandlarini bemehrligidan nolishadi. Yomon yo‘lga kirib ketgan farzandlari xususida ko‘pchilik ota-onalarning fikrlari bir xil: “o‘z bilganidan qolmaydi, hurmat qilishni bilmaydi”. Xo‘sh o‘sha bemehr bolaning otasi yoki onasini tarbiyali desa bo‘larmikan? Ishdan so‘ng, dam olish kunlari ota choyxonada, ona ham mehmondorchilikda bo‘lsa. Ayniqsa ota ham ona ham “ishbilarmonlik”ga sho‘ng‘ib ketib,

go‘yo bola haqida tinmay qayg‘urib, boshini har eshikka urayotgan bir paytda, oilada bola tarbiyasi bilan kim shug‘ullanadi? Tarbiyasi og‘ir bolalarni ko‘payib borayotgani sir emas. Buni kelib chiqishini ichki va tashqi sabablari mavjud. Ota-onasi, qarindosh urug‘i bola turib, gohida bolalar “Mehribonlik uyi”ga topshirilmoqda. Qachondan beri bizning xalqimiz “Mehribonlik uyi” degan atamani qo‘llay boshladi? “O‘nta bo‘lsa o‘rni boshqa” deya bir etak farzandni tarbiyalab voyaga etkazgan ota-bobolarimizning siri nimada ekan?

Keyingi vaqtlarda jamiyatimiz hayotida ayrim salbiy holatlar ham ko‘zga tashlanmoqda. Afsuski, bugungi bozor iqtisodiyotida o‘tayotgan sharoitda ayollarimizning ma‘lum qismi, tog‘ni o‘rsa talqon qilgudek erlari uylarida turib, “ishbilarmonlik” bahonasi bilan shaharma shahar turli-tuman ashyolarni sotib yurishmoqda. Hatto sarson-sargardon bo‘lsalar ham ayrim xorijiy mamlakatlarga ham “sayohat” qilib, borib kelayaptilar. Bu bilan o‘zbek ayollari nomiga isnod keltirmoqdalar.

Hozirgi kunda qizlar tarbiyasini tashkil etish, tarbiyalash, eng yaxshi fazilatlarni vujudga keltirish, odob, axloq kabi barcha xislatlarni qizlarda aks ettirish ota-onaning zimmasiga tushmoqda. Bu borada o‘zini tuta bilish, izzatli bilish, uyat, sharm-hayo, ibo, shirin so‘zlik, mexribonlik, serharakatlik, pazandalik, chevarlik, qizlarning eng go‘zal betakror ta’riflaridir.

Afsuski hozirgi kunga kelib ayrim qizlar tarbiyasi buzulishi natijasida yuqoridagi hislatlarni yo‘qolishi vujudga keltirmoqda. Bu masalada ota-ona, mahalla, oila, maktab, oromgohlari, o‘qituvchilar, dugonalar katta va muhim ro‘l o‘ynaydi. Barcha qizlarga nafaqat qizlar balki o‘g‘il bolalarga ham yoshligidan yahshi tarbiya berib, yahshi fazilatlarni vujudga keltirib, yaxshilikka undashni o‘rgatsa, har bir ishni, narsani to‘g‘ri bajarishni o‘rgatsa albatta samara bera oladi.

Bugungi kunga kelib qizlar odob, ahloq hulqi borasida juda ham o‘zgarishlarni ko‘rmoqdamiz albatta buning zamirida yahshi tarbiya ko‘rmaganlik hissi yotadi. Og‘zidan xar hil so‘zlar, gaplar, ma’nosiz, be’mani fikrlarni gapirayotganini ko‘ramiz-u nafratimiz qo‘ziydi, jahlimiz chiqadi, qani unda ibo, qani unda hayo degan fikrlar bilan bosh chayqaymiz, bunday qizlar faqatgina o‘zini emas

balki bu gaplari bilan ota-ona, mahalla, o'qituvchilarini ham uyatga qo'yayotganini bilmaydi.

Bunday qizlarni jamiyatimizga foydadan ko'ra ko'proq zarari tegadi. U kelajakda qanday oilani vujudga keltira oladi, hali o'zini tarbiyasi yaxshi emas-u u bolalariga qanday tarbiya bera oladi degan savollar bizni qiynaydi. Kelajakning tarbiyasi yomonlashuviga ko'p ofatlarni yomon narsalarni kelib chiqishiga zamin yaratiladi.

Dunyo hamjamiyati o'zbek ayollari o'zlarining zukkoligi, ahloq-odobi, muomalasi, xulq-atvori, halolligi, milliy kiyinishi, qolaversa sharmu-hayosi, or-nomusi, ibo-iffati, vafo-oriyat, mehr-oqibat, andisha, iymon-e'tiqod kabi sharqona ma'naviy-axloqiy fazilatlari bilan yuksak qadr-qimmatga, nufuzga, obro'ga ega bo'lgan va qizlar tarbiyasida shaxsiy namuna ko'rsatgan hamda hozir ham shunday bo'lib qoladi deb umid qilamiz.

Ming afsuski Turkistonning Chor Rossiyasi tomonidan ishg'ol qilinishi, sobiq sho'rolar tizimi davrida o'zbek ayollarining yuqorida ta'kidlangan ma'naviy-axloqiy fazilatlari, qadriyatlari kamsitildi. Oila hayotida buning ta'siri hozirda ham tugatilgani yo'q. Hozirgi davrda ba'zi oilalarda yosh onaning ota vazifasini mahalliy sharoitda yoki xorijda: bolalarni qarovsiz qoldirishi natijasida o'z oilasidan uzoq yashash, bolalar tarbiyasini ota(opa, xola va boshqa tanishlari zimmasiga) yuklashi, oilani boqish ilinjida onalik burchini va vazifasini bajarmaslik, moddiy boylikni ma'naviy boylikdan ustun qo'yishi, o'z sha'ni va or-nomusini isnodga qo'yishi orqali oilasidan ajralishi, sharqona axloq-odobdan, ma'naviy merosdan uzoqlashish, ovro'pa usulida kiyinish, xulq-atvor va turmush tarziga taqlid qilishi, umuman bola tarbiyasiga loqaydlik bilan qarash kabi voqealarning hayotda sodir bo'layotganligi oila tarbiyasiga xususan qizlar tarbiyasiga ma'naviy zarar etkazmoqda va milliy qadriyatlarning qadrsizlanishiga hamda qizlarning milliy ongi, o'zlikni anglashi, millatdan faxrlanish kabi milliy tuyg'ularning tarkib topmasligiga olib kelmoqda. Bu hol esa yosh onalar tarbiyasida jiddiy nuqsonlarga olib keladi. Milliy ongi ya'ni fikri bo'lmagan ona o'z farzandlarini komil qilib tarbiyalay olmaydi. Buning oqibatida hozirgi paytda qizlar tarbiyasida muammolar ko'payib bormoqda. Bu muammolarga chek qo'yishning asosiy yo'li oilada onaning farzandlar tarbiyasida namuna bo'lishini tashkil

qilish orqali bartaraf qilish mumkin. Ba'zi onalarning qizlar tarbiyasida loqaydligi va talabchan bo'la olmasligi oila tarbiyasida o'ta dolzarb pedagogik muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Yana qizlar tarbiyasida ongsiz taqlidning ommaviylashib borishi oila tarbiyasiga katta ma'naviy zarar keltirmoqda. Shulardan kelib chiqib ona mehridan, qalb haroratidan uzoq bo'lgan aybsiz bolalarning tarbiyasiga va ularning kelajagiga kim javob beradi? Bunday bolalarning ma'naviy barkamol bo'lib tarbiyalanishiga kim kafolat beradi? Yolg'iz ota, qavmu-qarindoshlar, mehribonlik uylari tarbiyachilari bolaga onalik mehrini, qalb-qurini bera oladimi? kabi savollarga oila pedagogikasi va ijtimoiy pedagogika fanlari hozirgi shart-sharoit va davr talabi asosida mukammal, asosli javob berishlari darkor. Mazkur savollarga har qanday mutaxassisning aql bilan javob qaytarishi muammoning naqadar dolzarbligini anglashga asos bo'ladi. Shuning uchun ham hozirgi ba'zi oilalarda onalarning qizlar tarbiyasida shaxsiy namuna ko'rsatishi har qachongidan ham dolzarb muammo bo'lib qolmoqda.

Bu pedagogik muammoni ilmiy va amaliy hal qilishning yo'li pedagog mutaxassis va ota-onalarning qizlar tarbiyasida onalar shaxsiy namunasi haqida pedagogik madaniyatlarini tashkil etish, oshirish va takomillashtirish orqali erishish mumkin. Ona shaxsiy namuna bo'layotgan oilada, ota topib kelgan moddiy ne'matlarni saranjom sarishta qilib, tejab-tergab o'rnida sarflayotgan ona bag'rida va uning namunasida ulg'ayayotgan qiz kelgusida bir oilani ayol sifatida baxtli qilishga amaliy tayyorlanadi. Oilaviy hayotda o'z onasidan namuna oladi va oilada, ijtimoiy hayot uchun zarur bo'lgan aqliy, axloqiy, mehnat, nafosat, tejamkorlik ko'nikmalarini, milliy xulq-atvor va boshqa ijtimoiy tajribalarini mustaqil o'zlashtiradi, o'rganadi, oila hamda ijtimoiy hayotga amaliy tayyorlanadi.

Qizlarni tug'ulganidan to kelinchaklik davrigacha yashab o'sgan joyi oila va mahallasi bo'ladi. Ilk tarbiyani shu erdan oladi va shu muhitga moslashadi. Kelin qidirib yurgan sovchilar birinchi mahalla ko'y, qo'shni, yon atrofdan surushtiradi, kuzatadi.

Sizni qanday tarbiya olganligingiz haqida yurish, turish, odob, xulq, atvor fazilatlaringiz borasida surushtirib bilib oldi. Yaxshi tarbiya ko'rgan bo'lsa yaxshi ziyodi bilan tariflanadi. Bularni

ikkinchi tarafi bo'lsa, aksincha nafaqat o'zi haqida yomon gaplar balki ota onasiga ham yomon so'zlarni eshittirishiga olib keladi.

Shuning uchun ham barcha qizlar o'zini, ota-onasini mahalla ko'y oldida yuzini erga qaratmasligi uchun qo'lidan kelganicha odobli bo'lmoqlari zarur deb hisoblanadi. Odobli qizlarga xos xususiyatlar xozirgi kunga kelib kamayib bormoqda. Albatta bu barcha qizlar uchun emas, ba'zilar uchun tegishli xalos.

Xozirgi paytda o'qish borasida kamchiliklar juda ham avjiga olgan. Misol tariqasida shuni aytishimiz mumkinki xar hil kosmetik, firmalar, xar hil kinolar shinavandasi ko'payib ketgan bularning bari qizlar tarbiyasini buzulishiga sabab bo'ladigan omillardandir.

Qaysi atir qaysi firmaniki, qaysi kino qanaqa ekanligi ko'proq darajada bilishadi. Bu bilan biz bularga e'tibor bermasin demaymiz, qiziqsin me'yorida, o'qisin, o'rgansin, so'rasin, izlansin o'ziga foyda, o'ziga kerak, ko'pchilikni ichida yuziga qarab qolmaydi. Bu o'rinda o'qituvchi tarbiyasi xam katta rol o'ynaydi. O'qishga qiziqтира bilishi, o'rgata olishi kerak bo'ladi.

Oilada qizlar muammosi qiyin hisoblanadi, chunki qizlar nozik bo'ladi, chunki har xil gap so'zlar uning nomusi uchun xavflidir. Asosan qizlar bilan ayollar, onalar shug'ullanganligi ma'qulliroqdir. Qizlar dardini ona tushuna oladi. Onaning, maktabda o'qituvchilarning, o'qishda ustozlarning, ish joylarda xodimlarning, mahallada, qo'ni-qo'shnilarining tarbiyasi qizlarning kelajakda barkamol tarbiyali, odob-axloqli, zukko qilib tarbiyalanishiga zamin yaratadi.

Yuqoridagi mutaxassislarning tarbiyalari asosi zampirida kelajakda pand emaydigan, zukko, bilimli, tajribali, xush odobli inson yaratiladi. Bu albatta o'zi uchun, mahalla kuy uchun, ustozlar uchun, ota-ona uchun yorug' yulduz, mukofotdir. Albatta, bunga har bir qizlar erisha oladi, harakat qilsa, intilsa, ishonsa erisha oladi.

Sochiq, dasturxon, oyoq kiyimlar, oshxona narsalari, devorlari, shiplar, xullas, uyning har bir eri, xususan bolalar ila xizmatchiliklarning so'ngi darajada poku ozoda bo'lishlariga diqqat qilib qarash xotinlarning eng asosiy vazifalaridandir.

Oilalar va oilaviy tarbiya pedagogika fanining muhim muammolaridan hisoblanadi. Bugungi kun vazifalaridan biri ham ushbu muammoni har tomonlama va chuqur tadqiq etilishini talab

qiladi. Chunonchi, ijtimoiy hayotning barcha sohalarida bo'layotgan o'rganishlar, oilada bola tarbiyasiga bo'lgan munosabatga ham sezilarli darajada ta'sir qilmoqda.

Oilaviy tarbiya shunday pedagogik tushuncha bo'lib, u otalarning o'z hayoti faoliyatlari, turmush tarzlari, an'analari yordamida bola shaxsiga siyosiy, huquqiy, axloqiy, estetik, diniy qarashlar, g'oyalar va tasavvurlarni shakllantirishni nazarda tutib, bir maqsadga qaratilgan holda muntazam olib boriladigan izchil ma'naviy ta'sir o'tkazish jarayonini ifodalaydi.

Oilaviy tarbiyaning mohiyatini to'g'ri tushunish uni pedagogik muammo sifatida tadqiq etish imkoniyatlarini ochib beradi. Hozirgi kunda oila va oilaviy tarbiya muammosi tadqiqotchilar-pedagoglar, sosiologlar, psixologlar, tibbiyotchilar, faylasuflar va keng jamoatchilikning diqqat e'tiborini tortgan. Jumladan, E.G'oziev, B.K.Qodirov, M.Mirhosilov, N.Sog'inov, G'.B.Shoumarov, A.Munavvarov, M.Quronov, M.Inomova, O.Musurmonova, A.Usanov singari psixolog va pedagog olimlarimiz o'zbek oilalarining ijtimoiy-pedagogik, psixologik masalalariga qaratilgan bir necha tadqiqotlar yaratmoqdalar.

Bu tadqiqotlarda yangi oila quruvchi qizlarning, oila haqidagi tushunchalarini shakllantirishdagi ijtimoiy-psixologik omillarning roli katta ahamiyat berilganligini ta'kidlash lozim, shuningdek, ularda oila muhitidagi milliy an'analarning roli, ularning bola tarbiyasidagi ijtimoiy va salbiy tomonlari, oila ittifoqiga putur etkazuvchi, oila a'zolaringiz munosabatlarning buzulishiga sabab bo'luvchi ijtimoiy omillar aniqlab beriladi.

Qiz bola o'zining tabiiy chiroyi bilan ko'hlikdir. Uni bo'yash, suniylashtirish bemanilikdir. Ba'zi kaltabin qizlar **sirtlariga** oro berishni yoqtiradilar. Sharmu-hayoni unitadilar. O'zlaricha: «Go'zalman, hammaning ko'zi menda» degan o'y bilan tovushnamo yurish qiladilar. Bema'ni atrofdagilarning undan kulayotganligini, nafratlanayotganini faxmlamaydi.

Upa-elik, qo'sha-qo'sha taqinchoqlar, qimmatbaho kiyimlar qiz bolaga chiroy bermaydi. Aksincha, uni odamlar nazarida «engiltak», «qo'g'irchoqsimon» qilib qo'yadi.

Xo'sh qiz bola o'zini qanday tutishi kerak?

Yigit ketayotgan qizga gap otdi, deylik: odobli qiz bir chimirilib qaramaydida, yo'liga qarab ketaveradi. Bu bilan u: «Sen o'ylagan axmoq qiz men emasman» demoqchi bo'ladi. Engiltak qizning esa og'zining tanobi qochadi, noz-karashmalar qiladi, begona yigitlar bilan bir pastda apoq-chapoq bo'lib ketadi. Yana bir misol: yigit qizning qo'lini mahkam qisadi, qiz bo'lsa jilmayib, o'rinsiz harakat qiladi. Hayoli qiz esa bunday hollarda yigitning «shilqimligi»dan ranjiganini aytib, uni albatta, tartibga chaqirib qo'yadi.

Nomusli qiz kim qaerga taklif etsa, o'sha erga boravermaydi. O'z qadamini o'ylab, o'lchab bosadi.

Dugonasining uyida hadeb yotib qolaverish ham odobdan emas, chunki engiltak, kaltabin o'rtoq yo'ldan adashtirishi mumkin.

Keyingi paytda nafaqat erkaklar, o'smirlar, balki ayollar, qizlar o'rtasida ham chekish, ichish umuman, kashandalik illati kuzatilmoqda. Chekish va ichish tufayli boshga tushadigan kulfatlar; salomatlikka etadigan zarar, psixikaning o'zgarib ketishi, ish qobiliyatining pasayishi, jinoyatlar sodir etilishi, ma'naviy qiyofaning buzilishi, ongning zaiflashishi va hokozolar bo'lishi mumkin.

Agar har bir inson chekishning, ichishning oqibatida, ijtimoiy va iqtisodiy yo'qotishlarning asl mohiyatini to'g'ri tushunib etganida, bunday og'uga mashg'ul bo'lmagan bo'lar edilar.

Ayrim ayollarimiz "gap" o'ynashib, tongacha maishatga berilib ketayotganliklari, mehmonxonalar atrofidagi engil oyoq ayollarning qilmishlari jamiyatimizni ma'naviy-axloqiy muhitini buzmoqda. Ana shunday engil-elpi hayot kechirish -"ishqi" bilan yashayotgan bunday ayollarning uylarida qolgan farzandlarining tarbiyasi nima bo'ladi? Murg'ak qalbi, jajji vujudiga nopoklik, xaromxo'rlik ilk bora ona suti bilan birga kirgan begunoh go'daklar kelajakda sog'lom fikrli, ma'naviy-axloqiy inson bo'ladilar deb hech kim kafolat bera olmaydi.

Ana shunday "yumushlar" bilan band bo'lgan ayollarimiz kasofati tufayli gulday oila buzilib ketishi, g'aribxona hamda etimxonalarning ko'payishi, ayollarning onalik huquqidan mahrum bo'lishi, mayib-majruh, aqlan va jismonan nocog'lom, nogiron bolalarning dunyoga kelishi kabi hollar bo'lmoqda.

Ota-ona farzandlarini o'sib borishi va ma'naviy boy bo'lishi bolaning fikrlari, tuyg'ulari, kechinmalari va faoliyati uning ruhiy hayotida qanchalik uyg'unlashib ketganligiga bog'liq ekanligiga e'tibor berishlari maqsadga muvofiq. Bu uyg'unlashganlik axloq tarbiyasida fuqaroviylik hissini va ma'sulyatini vujudga keltirish imkoniyatini beradi.

Xalqimiz qadimdan qizlar tarbiyasiga o'ziga xos e'tibor, talab, xususiyat va sifatlarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratgan. Ayniqsa ularda ayollarga xos bo'lgan ma'suliyat, ibo, hayo, or-nomus, shijoat, mehnatsevarlik, saranjom-sarishtalik, ro'zg'or tutish, bolalar tarbiyasi borasidagi ulkan ma'suliyatlar yuklatilgan.

Hozirgi paytda ham o'zbek qizlari tarbiyasida oila doirasida bajariladigan ishlarga ularni amaliy tayyorlash qizlar tarbiyasida etakchi o'rin egallaydi. Shuning uchun oilada onalar o'z qizlarini oilada bajariladigan ishlarga tayyorlashda avval o'sha ishlar bo'yicha ilmiy ma'lumot berishda keyinchalik ularni bajarish jarayoniga ishtirok etib, qatnashib mustaqil bajarishga odatlanadi.

Bunday tayyorgarlik qizlarning kelajakda uy bekasi bo'lishiga tayyorlaydi hamda uning komil inson bo'lib shakllanishiga poydevor yaratadi. Bunday amaliy tajriba qizlarning ijtimoiy hayotda kasb egallashlarida bevosita ko'maklashadi.

Ota-ona bolada dunyoni insonga xos (fuqarolarcha) ko'rishni tarbiyalab bormog'i lozim. Ular dunyoni fuqarolarcha, vatanparvarlarcha ko'rishni kishilar mehnati bilan, shuningdek ko'tarinki g'oyalar, bu o'rinda milliy istiqloq g'oyalari bilan qo'shila borishini o'ylab ko'rishi lozim.

Hadisi sharifda shunday bayon qilinadi: farzandning ota-onadagi haqlari shundaki, Alloh taolo farzandni ularga o'z lutf-marhamati ila bergan bo'lib, uni murg'aklik davridan boshlab tarbiya qilishlari vojibdir.

Farzandni oziq-ovqat, kiyim-kechak, turar joy bilan ta'minlash, qishda sovuqdan, yozda issiqdan saqlash ota-onaning vazifasidir. Agar bu vazifalarni ota-ona qastdan bajarmasalar, Alloh taolo huzurida ajr va savolga erishurlar.

O'zbek oilalaridagi ota-onaning farzandlar taqdiri uchun ma'suliyati, farzandlarning ota-ona oldidagi burchlari, o'zaro hurmat, qadr-qimmatini o'rniga qo'yish, mehr-muhabbat, bir-biriga

nisbatan oqibatlilik, sabr-qanoatlilik va mustahkam iroda egasi bo'lishdek muhim sifatlarni har bir voyaga etmagan yoshlarga shakllantirish bugungi kunda barcha oilalarda, qolaversa, butun jamiyat hayotida dolzarb vazifa ekanligi yaqqol namoyon bo'lmoqda.

Har bir ota-ona oilada farzandlarining o'qimishli, ziyoli, bilimdon, tarbiyali bo'lishi uchun qayg'uradi. Avvalo, farzandlarining ilm va odob olishiga, maktabga borganlarida esa uning har bir qadamiga e'tibor bilan qarashadi. Chunki bolalarda tabiiy iste'dodning dastlabki qirralari shu maskanda ko'zga tashlanadi. "Insonlarda bo'lgan tabiiy iste'dod yog'ochdagi yonish xususiyatiga o'xshaydi, yog'ochga o't qo'yilmasa yonmaydi", -deb bejiz aytilmagan "Kalila va Dimna" asarida.

Ba'zi ota-onalar bolani ta'lim olishga, ya'ni fanlarni o'zlashtirishiga e'tibor beradigan, lekin, uning xulqi, odobi, yurish-turishi, ko'cha-kuyda, mahallada o'zini tutishi, do'stlari o'rtasidagi mavqei, hurmati, oila yumushlariga qo'shayotgan hissasi bilan unchalik qiziqavermaydi. Ular bilan hayot haqida, uning qiyinchiliklari, past-baland qirralari davr talabi haqida suhbatlashishni, fikr almashishni o'zlariga ep ko'rmaydilar.

O'zbek xalqida qiz bolani go'zal axloqli qilib tarbiyalash oilaning (muhim vazifasini) hamda ota-onaning muhim vazifasi hisoblangan va u an'ana sifatida avloddan-avlodga o'tib kelgan.

Bizga ma'lumki, ota-ona va farzand munosabatlari sharqda alohida o'rin tutadi. Ayniqsa, o'zbek oilasidagi farzandlarga, ota-onalarga bo'lgan o'zaro samimiy munosabatlar oilaning eng bebaho sifatidir. Ota-onaning farzand taqdiri uchun ma'sulyati, farzandlarning ota-ona oldidagi burchlari hech bir xalqda o'zbeklarga o'xshab teran va adolatli tartib kasb etmagan. Bosh Qomusimizda ham azaliy odatlar qat'iy tartibda keltirilgan. "Ota-onalar o'z farzandlarini voyaga etgunga qadar boqish va tarbiyalashga majburdirlar" (64-modda)¹.

Inson kamolotining ko'rinishlaridan biri obro'-e'tiborga ega bo'lishdir. Obro' bir kun yoki bir yil mobaynida hosil bo'ladigan jarayon emas. Obro'ni inson hayot mazmunidagi faoliyati jarayonida asta-sekin shakllanib boradi. Ota-onaning oiladagi

¹ Ўзбекистон республикасининг Конституцияси. Т.: «Адолат», 2012 йил, 28-б.

obroʻsi tarbiya vositasi sifatida xizmat qiladi. Obroʻ oilaviy munosabatlar jarayonida shakllanadi.

Ota-onalar oʻz farzandlari oʻrtasida obroʻga ega boʻlishlari uchun qator chora-tadbirlarni amalga oshirishlari zarur. Farzandlarni yoshiga mos holda qator tarbiyaviy ishlar olib borishlari darkor. Ota-onalar farzandlari davrasida obroʻ orttirish uchun ularning ruhiy dunyosiga kirib borishlari ayni muddaodir. CHin obroʻga ega boʻlmoqchi boʻlgan har bir ota-ona qimmat vaqtlarini oʻz norasidalaridan hech mahal ayamashliklari kerak.

Oila davrasida ota-onalarning kuzatuvchanligi, ziyrakligi, sezgirligi, fahmliligi, hozirjavobliligi, samimiyligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Ota-onalarning oʻz farzandlariga va oilaning boshqa aʼzolariga (buva, buvi, kelin va boshqalar)ga mehribonligi siyosiy, maishiy, madaniy, taʼlimiy va boshqa sohalaridagi ahvolini tadqiq qiladi. Bugungi kunda Oʻzbekistonda xotin-qizlarning ijtimoiy ishlab chiqarish, sogʻliqni saqlash, maorif, madaniyat, savdo, maishiy xizmat koʻrsatish sohalaridagi salmogʻi 80-90% ga etgan. Bu borada “Tadbirkor ayollar uyushmasi” ham katta faoliyat koʻrsatmoqda.

Ota-onaning burchi bola tugʻdirishdangina iborat emas. Tugʻilgan farzandni oʻstirish, yaxshi tarbiyalash, dini va millati bilan uni tanishtirish kerak.

Agar oila maʼnosiz hayot kechirsa, faqat shaxsiy huzur halovati bilan mashgʻul boʻlsa, agar oilada rahmsizlik va xudbinlik hukm surayotgan boʻlsa, bularning hammasi bolaning maʼnaviy qiyofasiga salbiy taʼsir etmasdan qolmaydi albatta. SHu sababli ota-onalar uchun oila tarbiyasi va undagi qizlarga berayotgan tarbiyada avvalo, oʻz-oʻzini tarbiyalashdan iborat boʻlmogʻi kerak. Ota-onaning yuksak ijtimoiy ongi bolalarda ham shunga mos ong tarkib topishiga yordam beradi.

Oilada kattalarga hurmat, kichiklarni avaylash kabi qoidalar kundalik odatga aylanib borishi kerak.

Ota-onalar oldidagi maʼsuliyatning naqadar muhimligi shundan iboratki, ular bolaning har bir qadamini, har bir xatti-harakatini zimdan kuzatib boradilar. Bolalar har qanday janjalni, yomon soʻzlarni uzoq eslab yuradilar. Ayniqsa, qiz bolaning koʻngli

juda nozik bo‘ladi. Shuning uchun ham ular noo‘rin ishlatilayotgan yomon so‘zlardan juda tez xafa bo‘ladilar.

Har bir ota-ona o‘z farzandini sevadi. Hech kim ulardan yomon va baxtsiz insonlar etishib chiqishini istamaydi. Farzandning har bir yutug‘i ota-onaning yuragini tog‘dek ko‘taradi, faxr va g‘urur tuyg‘ularini vujudga keltiradi. Ota-onaning jamiyatda tutgan o‘rni, nufuzi, farzand tarbiyasida katta ahamiyatga ega. Bu narsa mansab bilan belgilanmaydi, eng yaxshi obro‘ va e‘tibor halol mehnatdir. Halol mehnat bilan jamiyatda orttirilgan obro‘ oilada farzandlar tarbiyasiga ijobiy ta‘sir qiladi. Farzand ham ota-onalardek bo‘lishga intiladi. Mehmondo‘st oilada o‘sgan farzandlar ham mehmondo‘st bo‘ladilar.

Qiz bolani yoshligidan boshlab oilaviy odob-axloq qoidalariga odatlantirish, yaxshi xulq-atvorli bo‘lishga o‘rgatish ota-ona uchun ham farz, ham qarzdir. Ular bolalarda yoshligidan boshlab kishilarga mehr-muhabbatli, izzat-hurmatda bo‘lish, insonning qadriga etish va hurmat qilish kabi ijobiy xislatlarni tarbiyalab borishlari zarur.

Oqil ota-onalar oilada farzand dunyoga kelishi bilan uni tarbiyasini buvisi, buvasi yoki jamoat tarbiya muassasalariga topshirmay, bu ma‘suliyatli vazifa bilan o‘zlari jiddiy shug‘ullanadilar. O‘z farzandlarini o‘zi yashab turgan jamiyatning munosib kishilari qilib tarbiyalashga intiladilar.

O‘zbek oilalarida bolalarni jamiyatning munosib farzandlari qilib tarbiyalash bo‘yicha ijobiy tajribalar to‘plangan. Lekin kichkintoylar tarbiyasida jiddiy xatolarga yo‘l qo‘yadigan oilalar ham uchraydi. Bu esa bolalarning kelgusidagi kamolotiga salbiy ta‘sir etadi va ularni qayta tarbiyalashdek murakkab muammoni keltirib chiqadi. Bunday xatolarning asosiy sababi ota-onalar pedagogik madaniyatning etarli darajada bo‘lmasligi. O‘z bolasini yaxshi kishi, etuk inson qilib tarbiyalash istagini o‘zi etarli emas. Buni uddalay bilish kerak.

Oilada qiz bola tarbiyasining o‘ziga xosligini hisobga olishni tarbiyaviy jarayon talab etadi. Qizlar onasiga o‘xshashga, ulardagi yaxshi xislatlarni o‘ziga singdirishga intiladilar. Ota ko‘proq bolaning aqliy va jismoniy rivojlanishi uchun qayg‘ursa, ona esa uning yurish-turushi, yon-atrofdagilarga bo‘lgan muomalasi haqida ko‘p o‘ylaydi. Tarbiyaning falsafiy masalalari bilan

shug‘ullanadigan olimlarimizning fikricha qiz bola tarbiyasining o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadigan bunday chegaralash nisbiy bo‘lib, ota ham, ona ham bolaning aqliy, axloqiy, estetik va jismoniy kamoloti bilan bab-baravar shug‘ullanishlari lozim. Lekin shunga e‘tibor berish kerakki, oilada bolani ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda otaning o‘rni, ta’siri va nufuzi ancha sezilarli bo‘lib, bu holatni hisobga olish oilaviy tarbiya samaradorligini oshiradi. Chunki, oila muhitini sog‘lomligi ko‘p o‘rinda otaga bog‘liq. Shunga ko‘ra, ota obro‘cini saqlash esa onaning burchi.

Hadisi Sharifda ta’kidlaganidek, “Otaga itoat qilmoq Allohga itoat qilmoqdir. Otaga gumrohlik qilmoq Allohga gumrohlik qilmoqdir”. Shuningdek, o‘z navbatida ota ham bolalarini o‘z onalariga nisbatan mehribon bo‘lishga va hurmat qilishga o‘rgatish muqaddas vazifasi ekanligini unutmasligi lozim. Shu boisdan ota-onalar bir-birini yomonlamasligi, o‘zaro obro‘larini tushurmasligi, oilaviy nizolarni bolalar yo‘q vaqtda bartaraf etishlari lozim. Ota-onalar bolaning xatti-harakati, yurish-turushi, axloq-odobiga nisbatan bir-biriga teskari munosabatda bo‘lmasliklari kerak. Bola biror nojo‘ya ish qilsa, uni ona qoralab, ota maqtasa yoxud aksincha bo‘lsa, xunuk oqibatlariga olib keladi. Bolaning xatti-harakati to‘g‘risida ota-onada 2 xil fikr bo‘lganda ham ular o‘zaro kelishib olib, shundan so‘nggina bolaga o‘z munosabatlarini bildirmoqlari lozim. Oilada ona ham, ota ham bolalariga ularning o‘zlariga xos bo‘lgan bolalarcha fe‘l-atvori va yosh chegarasini hisobga olib bir xil munosabatda bo‘lmoqlari zarur. Hadisi Sharifda ko‘rsatilganidek, “Kimning yosh bolasi bo‘lsa, unga yosh bola kabi muomala qilsin”. Bu jumlada oilaviy tarbiyaning muhim xususiyati ochib beriladi. Ma’lumki, oilaviy tarbiya o‘z xarakteriga ko‘ra anchayin imosional bo‘lib, u ota-onalarning farzandlariga nisbatan cheksiz muhabbatiga va bolalarning ota-onalariga bo‘lgan beqiyos ishonchiga suyanadi. Ota-onaning bunday o‘zaro mehri muhabbati bolalar uchun namuna, o‘rnak bo‘lish bilan birga, nasliy mazmunga ham ega bo‘lib, u avlodlardan avlodga o‘tadi, qonning pokizaligiga sabab bo‘ladi.

Bizda tarixiy manbalardan ma’lumki, sharqda ayolga, egachisingil, jufti-halol, hayot timsoli sifatida qaralgan. Ayollarning ornomusi, sha’ni uchun kurashishni Vatanni himoya qilish bilan

barobar sanashgan. Ajab emaski, «Xalq ayoldan boshlanadi» degan naql shu ma'noda kelib chiqqan.

Ayol olamni go'zal, mehrli adolatli qilish uchun yaratilgan. Ayolning mehr to'la ko'zlariga, zehn solganmisiz? Munis ko'zlaridagi ilohiy nurni ilg'aganmisiz? Ana shu yog'du hayotni g'olib va maftunkor etguvchi qudratli go'zallikdir. Ana shu ziyo farzand zuvalasida jasorat, muhabbat, ona tuproqqa sadoqat, halollik, Vatan taqdiriga ma'sullik hissi bo'lib qaror topadi.

Ana shu mehr nurida Ayol o'z xalqi, millati umrini boqiy etuvchi daxo farzandlarini kamolga etkazadi.

OILADA QIZLAR VA AYOLLAR TARBIYASINI TASHKIL ETISHDA OTA-ONALARNING VAZIFALARI

O'zbek qizlarini oilada tarbiyachilikka tayyorlash tarbiyalash asosan milliy xususiyatlar asosida olib boriladi. Buning asosiy sababi o'zbek millatini, mamlakatni, davom ettirishning asosiy sharti hisoblanadi. O'zbek fuqarosining milliy sifatleri oilada davom ettiriladi. Bunday ma'suliyat oilada onalar zimmasiga yuklatilgan, shuning uchun onalar qizlarini qizlik paytlaridanoq uy bekasiga xos fazilatlarni tarbiyalashga alohida e'tibor qaratish kerak. Agar qizlar oilada onalik vazifasini bajarishga aqliy, axloqiy, mehnat, estetik, jismoniy, iqtisodiy, huquqiy va boshqa tarbiyaning tarkibiy qismlari asosida tashkil etilmasa kelajakda tarkib topadigan yosh oilalar ishonchli va mustahkam bo'lmaydi. O'zbek oilalarining tarbiyaviy imkoniyatlarini oshirish uchun ham qizlar tarbiyasini puxta olib borish talab etiladi.

Qiz bolani yoshligidanoq o'zini-o'zi eplashga o'rgatish ma'qul. Uzilgan tugmani qadash, so'kilgan chokni tikish, sitalgan erni torlash, ilingan kiyim boshlarni bejirim yamashga o'rgatish juda foydalidir. Bu albatta oson ish emas. Bunga ona qunt qilishi, sabr chidamli bo'lishi, qiziga har bir ishni to'g'ri bajarish tartib qoidasini o'rgatmog'i lozim bo'ladi. Ba'zi onalar ana shu qunt, sabr-chidamning etishmasligidan qizlari noshud bo'lib qoladilar.

Qiz bolani yoshligidanoq pok tabiatli bo'lishga odatlantirish kerak. Buning uchun vaqtida yuvinib-taranishga, ust-boshlarini vaqtida almashtirishga, ozoda ehtiyot tutishga o'rgatish kerak.

Qiz bola uy ishlarida onasiga dastyorlik qiladi. Onaga o'xshab ish tutishga tirishadi. Ona qizini kuchi etadigan ishlarga solib, yoshi o'sgan sari yumushlarning ham turi, ham hajmini kengaytirib borgan ma'qul. Ona qiziga ish buyurganida, uni oson va tez bajarish yo'lini ko'rsatsa, yana ham yaxshiroq bo'ladi. Lekin bolaning o'ziga ham erkinlik berish kerakligini unutmaslik zarur.

Bolaga ish buyurganda, mehnatdan ko'zda tutilgan maqsadni to'g'ri anglatish, uni yaxshi va sifatli bajarish uchun sabr toqat bilan ishlash kerakligini tushintirish kerak. Topshirilgan vazifani bola qanday bajarayotganini ona ham, ota ham nazorat qilishi, ishning natijasiga baho berishi tarbiyaviy jihatdan muhimdir.

Odatda qiz bola uy tutish, saranjom-sarishtalikni, o'z onalari namunasida ko'rib o'rganadi. Bas, shunday ekan, ona uy yumushlarini: ovqat tayyorlash, stol tuzash, kir yuvish, uy tozalash, dazmol bosish, bichish-tikish, mehmon kutish kabi ishlarni bajarayotganida qizlarini ham yoniga olib, bu ishlarni ularning dastyorligida qilsa, bu onaga ham, qizga ham foydalidir. Har birimiz onamizning qachondir "Qilganing menga - o'rganganing o'zingga" deganlarini yaxshi eslaymiz.

Qizlar fazilati to'g'risida so'z borganida odob, sharmu hayo, nafosat masalasiga to'xtamay ilojimiz yo'q. Bu qiz bolada sharmu hayo, aql idrok - uning husni bo'lmog'i kerak.

Sharmu-hayoli, nafosatli bo'lmoq – nomusli, oriyatli bo'lish, o'zgalarni hurmat qilish demakdir. Aql bilan ish yuritib o'z nomusini pok saqlamoq, har qanday vaziyatda o'zini tuta bilmoqlik, har bir qadamini o'ylab, o'lchab bosmoq demakdir. Bu xislatlarni qiz bola odatda o'zining eng yaqin kishilari o'rtasidagi yaxshi munosabatlarni uqib oladi.

Ona qizini ishini epchil bajarishga o'rgatish, hunar orttirishga qiziqтира olishi kerak bu yo'lda sabr matonatli bo'lishga undashi zarur. Eng muhimi olgan bilimi, xulqini yo xizmatiga bag'ishlash istagini to'ldira olishdir. Ba'zi onalar qiz bola birovning xasmi, voyaga etmasdan uzatilib ketadi deb, ota-onasinikida, uyida kiygani qoladi degan noto'g'ri tushuncha bo'ladi. Katta qizlarni taltaytirib, uy ro'zg'or ishlaridan, turmush qiyinchiliklaridan chetda turishlar, ularni o'z mayllariga tashlab qo'yadilar. Ona uy qiyinchiliklarini o'z zimmasiga oladi, qizini juda erkin o'stiradi bu bilan u zararli ish qilayotganini tushunib etmaydi chamasi yana shunday toifadagi onalar borki: "Yaxshi o'qisang, odam bo'lsang bas, uy ishlari bo'lsa, o'zim eplayman",-deb hatto bo'yiga etgan qiz bolalariga churi bo'ladilar. Bu bilan ona o'z qadr qimmatini erga uradi, qizini esa u uquvsiz, no'noq, hech ishda yo'q qilib o'stiradilar, uning ham kelajakda ona bo'lishini unitib qo'yadilar. "Yaxshi o'qib odam bo'l"- deyдилar-u, amalda bo'lsa bunga teskari ish tutadilar. Mehnatda chiniqmagan, qiyinchiliklarni engishga o'rganmagan qiz qanday qilib yaxshi inson bo'la oladi?! Qiz bola avvalo hayotda chiniqadi. Mehnat bilan aql farosati fikrlashadi, ma'naviy kamolotga etishadi. Bolangiz ayni kuchga kirgan payti balog'atdan

so'nggi davr hisoblanadi. U yumush bilan charchamaydi, ozmaydi, ona faqat uni har bir ishini reja bilan qilishga o'rgatishi lozim.

O'sib kelayotgan yosh qizni o'z holiga tashlab qo'yish yaramaydi. Uni tergap turmasa keyinchalik achinib qolish mumkin. Chunki 15-16 yoshli qiz hali yomon bilan yaxshining farqiga etmaydi. G'oyat ta'sirchan, o'ziga juda bino qo'ygan bo'ladi. Balog'at tomondan etilib kelayotgan payti bo'ladi. SHuning uchun ham ona qiziga yaqin bo'lishi, uning sirdosh do'stiga aylanib, unga doimo ko'z-quloq bo'lib turishi kerak. Ona qizini nasihat yo'li bilan, shuningdek, xayrli ishlarga o'rgatish bilan ko'ngilsiz yo'llardan saqlab turishi kerak. Yosh navdani har tomonga egish ham, to'g'ri o'stirish ham oson. Ayol ham, erkak ham hamma narsani bilgani yaxshi, chunki turmushda hammasi kerak bo'ladi. O'qish bilan birga biror hunarga ega bo'lish bilangina mazmunli hayot kechirish mumkin deyuvchi kishilar qattiq yanglishadilar. "Boshiga tushsa hamma narsaga ko'nikib ketadi" degan iborani ko'p ishlatamiz. Qiz bola turmush qurgach, o'sha oilaning yo'liga tushib ketadi, deb ishonamiz. Biroq yangi oilaning yo'liga tushish oson ish emas. Buning uchun kelinchak o'zining yaxshi tomonlari bilan ularga yoqishi kerak.

O'zbek kelinchaklari o'zining uch xislati bilan: uy ishlariga epchil bo'lishi, xushodobi, ziyrakligi va farosatlilik bilan kuyovini, qaynonasini, qaynotasini mamnun etsa, ular oldida xurmati oshadi. Bundan o'zining ham yuzi yorug', dili charog'on bo'ladi.

Qiz bola uylik-joylik bo'ldi deylik, endi uy-joyini, erini eplamog'i, qayn-bo'yni bilan axil bo'lishni bilmog'i kerak, vaqti etib ona bo'lganda, farzandini komil qilib o'stirishi ham uddasidan chiqmog'i kerak. Qiz bola uquvli bo'lsa, yaxshi, ularni qiynalmay eplab ketadi. Uyda tik o'sgan bo'lsa-chi? U holda dakki eshitadi, turtki eydi. Tez-tez oilaviy janjallarni bo'lishiga sababchi bo'ladi. Xattoki turmushning buzilishigacha borib etadi. Bunday hayotiy misollarni ko'plab ko'rishimiz mumkin.

Oilada qiz bolaga yigitning bo'lajak ona va uy bekasi sifatida qaraladi va tarbiya qilinadi. Bolalar 5-6 yoshdan boshlab uy ishlarini bajarishga kirishgan, qizlar tikish, to'qish va ro'zg'or yumushlarini o'rganishadi. Oilada yoshligidan mehnatga o'rgata borilar ekan, ular hamma narsalarni asrab, avaylab borishga o'rganadi. Oilada qizlar

tarbiyasiga ko‘proq e‘tibor berilsa, kelgusi tejamkor, tadbirkor, uy bekasi bo‘lishlikka zamin yaratadi. Qizlarni qo‘liga kattalar nazoratida igna berib, ip o‘tkazishga, oddiy to‘g‘ri chok tikishga o‘rgatiladi, o‘ziga oddiygina fartukcha tikib, olib ish qilsa, kiyimini asraydi.

Yuqoridagilardan tashqari, qizlarni xalq o‘yinlari va o‘yinchoqlar oilada bolalarni ma‘naviy–axloqiy tarbiyalashda muhim rol o‘ynaydi. Chunki o‘yin zamirida, birinchidan, bolaning jismoniy chiniqishi yotsa, ikkinchidan o‘yin faoliyatida kelajakdagi hayot yo‘lini ham anglab olishi uchun yo‘l ochib beradi. O‘yinlar bolani sog‘lom, xarakatchan, topqir, chidamli, matonatli, aql bilan ish tutishiga o‘rgatishi bilan ahamiyatlidir. Masalan, qiz bolalarning “qo‘g‘irchoq-qo‘g‘irchoq”, “xolla-xola” kabi o‘yinlari qizlarning kelajakdagi hayotlariga ishoradir. Zero, bu o‘yinlar orqali qizlar kelgusi balog‘at yoshida ona bo‘lishi, bolani boqish, tarbiyalash kabi tushunchalarga ega bo‘lsada, eng muhim ota-onalik hissi, burchi, ma’suliyati kabilarni ham anglashga odatlanib boradi. Bu bilan ularda go‘daklik chog‘ida ota-onalik mehri, farzandni sevish, avaylab-asrab o‘stirish, unga mehr-muhabbat bilan munosabatda bo‘lish kabi malakalar tarkib topa boradi.

“Xolla-xola”, o‘yini esa o‘z navbatida qizlarga qarindosh urug‘lar bilan bordi-keldi qilish lozimligini, mehribonlik ko‘rsatish kerakligini, uyga kelgan qarindosh-urug‘larni quchoq ochib kutib olish, ulug‘ kunlarda ularni yo‘qlab turish, xabar olish lozimligi kabi tushunchalarni o‘rganishga yordam beradi. Natijada, bunday qizlar kelajakda yaxshi ona ham bo‘la oladilar.

Xalqning yashashi, mehnati va o‘z-o‘zini himoya qilish xalq o‘yinlarining mazmunida o‘z aksini topgan. Shuni ham alohida ta’kidlash lozimki, o‘zbek xalq o‘yinlari o‘zining serharakatliligi, bola jismini o‘stiruvchanligi, chiniqtiruvchi harakatlardan tashkil topganligi bilan ham boshqa xalqlar o‘yinlaridan farq qiladi.

Shu o‘rinda hozirgi kunda kelib qizlarni sportga jalb qilish ishlari avj olmoqda. Sport qiz bolani birinchi navbatda sog‘lom voyaga etkazishga zamin yaratib beradi.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoevning tashabbuslari bilan mamlakatimizda bolalar sporti rivojida, jumladan, qiz bolalarning muntazam shug‘ullanishiga katta e‘tibor berilmoqda. Qizlar

salomatligini, har tomonlama barkamol qilib voyaga etishi - bu millat genofondini asrash, oilada, jamiyatda sogʻlom turmush tamoillarini rivojlantirishning muhim shartidir.

Hozirgi kunda asosan qizlar engil atletika, badiiy gimnastika, voleybol, bastkedbol, stol tennisi, shaxmat, shashka, sport gimnastikasi, akrobatika, chim ustida xokkey kabi turlari bilan shugʻullanmoqda. Oʻzbek mintalitetimizga mos sport turlarini qizlar orasida keng quloch yozdirish, millat onasining sogʻlom boʻlishiga yordam beradi. Bugun sportni rivojlantirish u orqali millatning ham qizi, oʻgʻlini tarbiyalash, oʻzbek oilasini mustahkamlash, jamiyatni poklash, maʼnaviyatni barqarorlashtirish kabi ishlarni asoslari bilan bogʻlanmoqda. Biz strategik maqsadimiz va milliy genafondni yaxshilash, va barkamol sogʻlom avlod tarbiyasi borasida amalga oshirayotgan ishlarimizni sifat pogʻonasiga koʻtaradi.

Olimlardan biri - F.Naytingil yozgan ekan "...hozir hamshiralar bemorlarga qaramoqdalar, lekin shunday vaqtlar keladiki, ularning qoramogʻidagilar sogʻlom boʻlib, hamshiraning vazifasi faqat ularning betob boʻlib qolmasliklari uchun qaygʻurish boʻlib qoladi". Bugun bolalar sportini rivojlantirishga qoʻshayotgan hissamiz, onalar va qizlarning jismonan baquvvat va sogʻlom boʻlishlariga qaygʻurayotganimiz kelajakda bemor onalar kam boʻlib sogʻlom turmush tarzini shakllantira oladigan insonlarni jamiyatga keltirishimizga imkon beradi.

Qizlarni uy bekasi yoki onalik faoliyatiga tayyorlashda yuqoridagi milliy xususiyatlarini va tarbiyaning tarkibiy qismlarini maqsadga muvofiq olib borish kerak. Qizlarni oilada onalik faoliyatiga tayyorlashda uning axloq tarbiyasi asosiy va hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Qizlar tarbiyasida nikoh-oila muammolari bilan bogʻliq boʻlgan mutasaddi xodimlar, mahalla, hokimiyat vakillari, katta yoshdagilar ham hozirgi zamon oilasining ijtimoiy psixologik xususiyatlari, er-xotin nizolari, oilaviy nizolar psixologiyasi haqida tegishli maʼlumotlarga ega boʻlishlari maqsadga muvofiqdir.

Yoshlarimiz esa er-xotin nizolarini jiddiy, ayanchli oqibatlarga olib keluvchi: ajratuvchi "men" xarakteridagi "chegaralanmagan" turlaridan ogoh boʻlishi, oʻz hayotlarida shu toifa nizolarning

yuzaga keltirmaslik, ularning oldini olish va bartaraf etish borasida zarur bo'lgan bilim va ma'lumotlarga ega bo'lishlari lozim.

Yangi oilaga tushgan kelinlarning(qizlarning) ko'pchiligi yuzaga keladigan ba'zi qiyinchiliklarni osonlik bilan engib, kelinlik vazifalirini ko'ngildagidek eplab ketadilar, qaynonalarini ro'zg'or tashvishlaridan xalos qiladilar, tezda ularning mehriga sazovor bo'ladilar. Qaynonalar ham bunday kelinni "qizim" deb bag'rilariga oladilar, bilmaganini o'rgatadilar, qiynalganida yordam beradilar, hayotiy yo'l-yo'riq ko'rsatadilar.

Ularga uy-ro'zg'or ishlarida va bolalar tarbiyasida yaqin ko'makdoshga aylanadilar. Biroq hayotda qaynona-kelin orasida turli to'qnashuvlar ham sodir bo'lib turadi. Gap qaynona-kelin o'rtasidagi borar ekan, shuni aytib o'tishimiz lozimki, bu masalada azal-azaldan odamlarning, insoniyatning atoqli nomayondalaridan diqqat e'tiborida bo'lib kelgan muammolaridan biridir. Jumladan, Ahmad Donish o'zining «Navodir ul-voqea» (Nodir voqealar) nomli kitobda qaynona-kelin nizolari haqida yozar ekan shunday deydi: «Qaynona-kelin nizolari bundan oldingi oilalarda ham bo'lgan, hozir ham bor va bundan keyin ham bo'ladi. Ular doimo urishaveradilar. Ular nima uchun urishadilar? Chunki ular nima uchun urishishayotganliklarini o'zlari ham bilmaydilar. Shuning uchun urishadilar». Demak bu o'rinda qaynona-kelin nizolari, sabablarini aniqlash, ularni bartaraf etish alohida ahamiyatga molik masala ekanligi ko'rinib turibdi.

Bunday kelishmovchiliklarni keltirib chiqaruvchi sabablardan ayrimlarini ko'rib chiqamiz.

1). Ba'zi qizlarda nikohgacha oilaviy hayotga, qaynonaga, qaynona-kelin munosabatlariga nisbatan salbiy tasavvur shakllangan bo'ladi. Ayniqsa, yoshlar qaynonani oldindan faqat salbiy qiyofa sifatida tasavvur qiladilar. Keyin esa oila qurib, tasavvuridagi emas, balki hayotdagi qaynona bilan yashay boshlaydilar. Oqibatda ular o'z tasavvuridagi qaynonaga xos bo'lgan kamchilik va illatlarni hayotdagi qaynonadan axtara boshlaydilar. Borini-ku topishlari aniq, hatto yo'g'ini ham topishga harakat qiladilar. Chunki tasavvurlari ularni aldaganini tan olishni istamaydilar.

Hayotda kamchiliksiz odam bo'lgan emas, bo'lmaydi ham. Ideal qaynona, ideal kelin ham bo'lishi mumkin emas.

Kelinlar (qizlar) o'zlari tushgan yangi oila a'zolariga ilk taassurot asosida baho berishga oshiqmasliklari lozim. Aks holda, pashshadan fil yasash ham hech gap emas. Qizlarni oilada qaynonaga hurmat ruxida tarbiyalash orqali bunga erishish mumkin. Kelinlar og'ir-bosiq, sabr-toqatli bo'lishlari, iloji boricha o'zlari tushgan xonadon a'zolarining yaxshi tomonlarini ko'rishga intilishlari, eri shu xonadon a'zosi ekanligini unutmasligi lozim. Ana shunda bu oila tinch-totuv bo'ladi. Zotan, kelin bu xonadonga besh kunlik mehmon emas, balki bir umrlik a'zo bo'lib kelganligini unutmasligi kerak.

2). Qaynona-kelinning dunyoqarashlari va uy-ro'zg'or tutishlari orasida kelishmovchilik paydo bo'ladi va keskinlashadi.

Ikki avlodning dunyoqarashi, hayotiy tamoyillari o'rtasida tafovut bo'lishi tabiiy holdir. Ammo aksariyat hollarda qaynona-kelinlar ko'p jihatdan bir-birining aksi bo'ladilar. Ayrim hollarda esa qaynona-kelin andishani yig'ishtirib qo'yib, har birlari o'z gaplarini o'tkazishga harakat qiladilar. Bunday kelishmovchiliklarning oldini olish uchun kattalar yoshlarni kiyinishi, soch turmaklashi, yoqtirgan kuy va ashulalarini tinglashi va shu kabi boshqa masalalarda ularni o'z holiga qo'yishlari lozim. YOshlar ham o'z navbatida iloji boricha ota-onalarini tushunishga intilishlari, ularni g'ashiga tegadigan noo'rin qiliq va odatlardan qaynonaga xush kelmaydigan salbiy «hoyu-havaslardan» o'zlarini tiyishlari kerak.

3). Ba'zi kelinlar kelinlik va onalik vazifalarini bajarishga tayyor bo'lmaydilar.

Shunday kelinlar bo'ladiki, ular na ovqat pishirishni, na kir yuvishni, na kattalar bilan muomala qilishni biladilar.

Shuning uchun nikohgacha onalar qizlariga osh-ovqat pishirishni, meva-sabzavotlardan qishga sharbat, tuzlama, murabbolar tayyorlashni, uy-joyni saranmjon-sarishta tutishni, did bilan mehmon kutishni, tejamkorlikni, oila buyudjetini iqtisod qilishni, uy anjomlari, jihozlaridan asrab-avaylab foydalanishni va shu kabi uy-ro'zg'or ishlarini o'rgatishga alohida e'tibor berishlari zarur. Chunki el orasida «qiz birovning xasmi, boshqa oilaga tushishi bor» degan hikmat bor. SHunga qarab qizlarni puxta tayyorlash kerak.

Qizlar yangi oilaga kelin bo‘lib tushib borgandan so‘ng, qaynonalar ham kelinlardan hadeb kemchilik va qusur axtarmasdan, uni o‘z farzandiday ko‘rib, bilmaganini sabr-toqat bilan o‘rgatib borishi lozim. Ba’zi qaynonalar borki, kelinning har bir ishidan kamchilik topib, bo‘lar-bo‘lmas so‘zlar bilan, befarosat, befaxm deb haqoratlab bu esa kelinning bu oilada o‘rganishi qiyin kechadi. Bu vaziyatda kelin xomilador bo‘lsa, kelajakda tug‘iladigan farzandiga salbiy ta’sir qilishi mumkin. Kelin o‘ylanadi, eziladi, siqiladi chunki kelin qizlik davrida ota-onasinikida bunday so‘zlarni eshitmagan bu esa ruhiyatiga ta’sir qilib juda qiynaladi. Kamchiliklarni yuziga solavermasdan, yaxshi tomonlarini gapirib turishlari kerak. Qaynonalar kelinlarida hosil qilingan ko‘nikma va malakalarning o‘z o‘g‘li uchun va kelajakda o‘z nabiralari uchun xizmat qilishini esda tutishlari kerak.

OILADA QIZLAR TARBIYASINI TASHKIL ETISHDA ONANING SHAXSIY NAMUNASI

Hech narsa bolalarga namuna kuchidek ta'sir ko'rsata olmaydi. Namuna taqlid uchun asosiy manba hisoblanadi. Farzandlar tarbiyasida onaning shaxsiy namuna ko'rsatishi asosiy hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Bu haqda Abu Rayxon Beruniy «Tarbiyachi bolalarga faqat nasixatgo'ylik qilmay balki o'z hatti-harakatlari bilan namuna bo'lib ta'sir ko'satishlari zarur» -deb o'rinli ta'kidlagan.

Namunada ona so'zi, fikri, xatti-harakati, bajaradigan ishi, axloq-odobi, muomalasi va xulq-atvori orqali bola qalbini beixtiyor ishg'ol qilib kuchli ta'sir ko'rsatadi. Onaning qizlar tarbiyasida shaxsiy namunasi qanchalik haqqoniy va tabiiy bo'lsa ona obro'si shuncha ortadi. Natijada onaning qizlarga tarbiyaviy ta'siri shunchalik kuchli bo'ladi. Shuning uchun ham oila tarbiyasida namunaning o'rnini bosadigan boshqa kuch yo'q. Oila tarbiyasida onaning shaxsiy namunasi farzandlarning kelajakdagi istiqbolini, kamolotini belgilashga zamin, poydevor, asos bo'la oladi.

Ona to'laqonli tarbiyalangan bo'lsa, qizi ham tarbiyali bo'ladi. Bu haqiqitni hozirgi oila hayoti isbotlab turibdi. Onasi namuna bo'lgan oilada tarbiyalangan qizlar o'z baxtlarini tezda topadi va ishonchli, barqaror, mustahkam oilaning tarkib topishiga asos, zamin yaratadi. Bu esa o'zbek millatining, davlatining ma'naviy rivojlanishiga olib keladi. Onalar qizlar tarbiyasida eng bo'lmasa, o'zi yashayotgan mahallada butun hayoti bilan ibrat ko'rsatayotgan onadagi fazilatlarga asoslanishi, boshqa onalarga nisbatan qizlar tarbiyasini to'g'ri tashkil qilishga, yaxshilashga va takomillashtirishga olib keladi. Bunday holning o'zi onaning qizlar tarbiyasida tarbiyaviy ta'sirini ta'minlashga sharoit yaratadi. Shuning uchun ham oilada onaning qizlar tarbiyasida namunasi pedagogik asoslash oila tarbiyasida dolzarb muammo bo'lib qolmoqda.

Abdurauf Fitrat aytganidek: «Uylanishning birinchi maqsadi farzanddir. Avlodni tarbiyalash insoniyatning xizmatidir. Qachonki biz yaxshi axloq egasi bo'lgan farzandlarni tarbiyalasak, shundagina bo'yimizdagi bu xizmat majburiyati soqit bo'ladi. Kimki, badaxloq

bolalarni tarbiya qilsa, xizmat emas, balki dushmanlik qilgan bo'ladi. Jamiyat ularning farzandlaridan bezor bo'ladi. Xush yoki yaxshi axloqqa ega bo'lgan farzand xushahloq iymon sohibi bo'lgan ota-onalardan bo'ladi. Binobarin, kuyov va kelin xushahloq bo'lishlari eng yaxshi fazilatdir»¹, -deb bildirgan fikri bag'oyat hayotiydir.

Taniqli pedagog Rizouddin ibn Faxruddin «Oila» asarida: «Bolalarni go'zal tarbiya etish uchun tarbiya etuvchi ota-onalarning yoki valiytlarning o'zlari tarbiyali bo'lmoqlari shartdir. Agar ular beradigan tarbiyalari bilan o'zlari adabli bo'lmasalar, umrbod tarbiya etsalar ham foydasi ko'rilmas»².

«Bolalarga tarbiya bera bilmagan va husni axloq o'rgata olmagan xotundan foyda o'rniga ulug' zararlar ko'rilur. Zero bunday xotunlar xalq orasida vabo mikroblaridan zararli bo'lgan insonlar etishtirurlar»³ va yana «...Bir mamlakatni idora qilmoq uchun naqadar ko'p usullar qo'llashga zarurat bo'lsa, oilani idora etish mushkulligi bundan engil ish emas. Shuning uchun xotunlarning ilmi bo'lishlari zarur. Shunga ko'ra xotunlar uchun ona-yu, xotun bo'lish uchun shu ilmlarni o'rganish lozim bo'ladi»⁴ -deb bildirgan fikrlari farzandlar va ayniqsa qizlar tarbiyasida diqqatga sazovordir.

Yuqoridagi pedagogik manbalarda qayd etilgan fikrlar oilada qizlar tarbiyasida hal qiluvchi o'rin egallaydi hamda hayotiydir. Asosiysi bo'lg'uvchi onalarning ya'ni hozirgi qizlarda tarbiyachilik madaniyatini tarkib topdirishga, oshirishga, takomillashtirishga va onalik faoliyatiga amaliy tayyorlashga bevosita yordam beradi va hozir tarbiyalanayotgan qizlarning axloqiy sifatlarini tarkib topdirishga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Muhimi qizlarda sharqona milliy xulq-atvorni shakllantirishga o'rgatadi, odatlantiradi. Shuning uchun onalar qizlar tarbiyasida o'ziga xos bo'lgan nozik qirralarni ilmiy-nazariy jihatdan bilishlari va oilaning shart-sharoitini hisobga olib qizlar tarbiyasini maqsadli tashkil qilishlari bag'oyat ijtimoiy ahamiyatga ega.

¹ Абдурауф Фитрат. Оила ва оила бошқариш тартиблари. Тошкент, «Маънавият», 1999йил, 25-бет.

² Ризоуддин ибн Фахруддин «Оила», Тошкент, «Меҳнат», 1991йил, 43-бет.

³ Ризоуддин ибн Фахруддин «Оила», Тошкент, «Меҳнат», 1991йил, 11-бет.

⁴ Ризоуддин ибн Фахруддин. Оила. Тошкент, «Меҳнат», 1991йил, 21-бет.

Chindan ham qizlar tarbiyasida onalarning yuqoridagi barcha fazilatlari asosiy omillaridandir. Shuning uchun ham xalqda «Onasini koʻrda, qizini ol», «Har kim ekkanini oʻrar» degan hikmati bejiz emas. Ularning zamirida ham onaning qizlar tarbiyasida shaxsiy namunasi nazarda tutilgan.

Dunyo hamjamiyati oʻzbek ayollari oʻzlarining zukkoligi, ahloq-odobi, muomalasi, xulq-atvori, halolligi, milliy kiyinishi, qolaversa sharmu-hayosi, or-nomusi, ibo-iffati, vafo-oriyat, mehr-oqibat, andisha, iymon-eʼtiqod kabi sharqona maʼnaviy-axloqiy fazilatlari bilan yuksak qadr-qimmatga, nufuzga, obroʻga ega boʻlgan va qizlar tarbiyasida shaxsiy namuna koʻrsatgan hamda hozir ham shunday boʻlib qoladi deb umid qilamiz.

Hozirgi davrda baʼzi oilalarda yosh onaning ota vazifasini mahalliy sharoitda yoki xorijda: bolalarni qarovsiz qoldirishi natijasida oʻz oilasidan uzoq yashash, bolalar tarbiyasini ota(opa, xola va boshqa tanishlari zimmasiga) yuklashi, oilani boqish ilinjida onalik burchini va vazifasini bajarmaslik, moddiy boylikni maʼnaviy boylikdan ustun qoʻyishi, oʻz shaʼni va or-nomusini isnodga qoʻyishi orqali oilasidan ajralishi, sharqona axloq-odobdan, maʼnaviy merosdan uzoqlashish, ovroʻpa usulida kiyinish, xulq-atvor va turmush tarziga taqlid qilishi, umuman bola tarbiyasiga loqaydlik bilan qarash kabi voqealarning hayotda sodir boʻlayotganligi oila tarbiyasiga xususan qizlar tarbiyasiga maʼnaviy zarar etkazmoqda va milliy qadriyatlarning qadrsizlanishiga hamda qizlarning milliy ongi, oʻzlikni anglashi, millatdan faxrlanish kabi milliy tuygʻularning tarkib topmasligiga olib kelmoqda. Bu hol esa yosh onalar tarbiyasida jiddiy nuqsonlarga olib keladi.

Milliy ongi yaʼni fikri boʻlmagan ona oʻz farzandlarini komil qilib tarbiyalay olmaydi. Buning oqibatida hozirgi paytda qizlar tarbiyasida muammolar koʻpayib bormoqda. Bu muammolarga chek qoʻyishning asosiy yoʻli oilada onaning farzandlar tarbiyasida namuna boʻlishini tashkil qilish orqali bartaraf qilish mumkin. Baʼzi onalarning qizlar tarbiyasida loqaydligi va talabchan boʻla olmasligi oila tarbiyasida oʻta dolzarb pedagogik muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Yana qizlar tarbiyasida ongsiz taqlidning ommaviylashib borishi oila tarbiyasiga katta maʼnaviy zarar keltirmoqda. Shulardan kelib

chiqib ona mehridan, qalb haroratidan uzoq bo'lgan aybsiz bolalarning tarbiyasiga va ularning kelajagiga kim javob beradi? Bunday bolalarning ma'naviy barkamol bo'lib tarbiyalanishiga kim kafolat beradi? Yolg'iz ota, qavmu-qarindoshlar, mehribonlik uylari tarbiyachilari bolaga onalik mehrini, qalb-qurini bera oladimi? kabi savollarga oila pedagogikasi va ijtimoiy pedagogika fanlari hozirgi shart-sharoit va davr talabi asosida mukammal, asosli javob berishlari darkor. Mazkur savollarga har qanday mutaxassisning aql bilan javob qaytarishi muammoning naqadar dolzarbligini anglashga asos bo'ladi. Shuning uchun ham hozirgi ba'zi oilalarda onalarning qizlar tarbiyasida shaxsiy namuna ko'rsata olmasligi har qachongidan ham dolzarb muammo bo'lib qolmoqda.

Bu pedagogik muammoni ilmiy va amaliy hal qilishning yo'li pedagog mutaxassis va ota-onalarning qizlar tarbiyasida onalar shaxsiy namunasi haqida pedagogik ma'lumoti, madaniyatlarini tashkil etish, oshirish va takomillashtirish orqali erishish mumkin. Ona shaxsiy namuna bo'layotgan oilada, ota topib kelgan moddiy ne'matlarni saranjom sarishta qilib, tejab-tergab o'rnida sarflayotgan ona bag'rida va uning namunasida ulg'ayayotgan qiz kelgusida bir oilani ayol sifatida baxtli qilishga amaliy tayyorlanadi. Oilaviy hayotda o'z onasidan namuna oladi va oilada, ijtimoiy hayot uchun zarur bo'lgan aqliy, axloqiy, mehnat, nafosat, tejamkorlik ko'nikmalarini, milliy xulq-atvor va boshqa ijtimoiy tajribalarini mustaqil o'zlashtiradi, o'rganadi, oila hamda ijtimoiy hayotga amaliy tayyorlanadi.

Bizning ko'p yillik pedagogik kuzatishlarimiz, onalar bilan olib borgan suhbatlarimizga tayanib onaning qizlar tarbiyasida shaxsiy namunasini quyidagi yo'nalish va mazmunda tashkil qilish maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz. Onaning mehnatsevarligi, axloq-odobi, o'zi, turmush o'rtog'i, farzandlari turmush tarzini tashkil qilishi, mehnatkashligi, muomala va kiyinish madaniyati, xulq-atvori, so'z va ish birligi, oilaga va oila a'zolariga sadoqati, mehri, g'amxo'rliqi, orastaligi, oilada, mahallada, mehnat jamoasida hamda ijtimoiy hayotdagi orttirgan obro'si kabi ko'p qirrali turmush tarzi qizlar uchun namunadir.

Oilada bola tarbiyasida onaning o'rnini va roli otanikidan kam emas, aksincha farzandlarning bolalik, o'smirlik, o'spirinlik davrlarida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shuning uchun ham bu davrda onalar

qizlar tarbiyasida: aqliy, axloqiy, mehnat, nafosat, jismoniy, iqtisodiy, huquqiy, ekologik tarbiya tarkiblari haqida ma'lumoti yuqori hamda ularni amalda bajarish bilan bog'liq ko'nikma, malaka va odatlari bilan namuna bo'lishlari darkor. Yana onaning yuqorida ta'kidlangan tarbiya tarkiblari bo'yicha faol harakati, talabchanligi, qo'lga kiritgan natijalari, fidoyiligi, mustaqilligi, tashkilotchiligi qizlarni va oilani boshqarish borasidagi tarbiyachilik faoliyati qizlar tarbiyasida asosiy o'rin egallaydi.

Misol uchun onaning oilada mehnatkashliligi, uquvliligi, ovqat pishirishdagi, kir yuvishdagi, oila a'zolari hayotini tashkil qilishdagi amaliy tarbiyachilik faoliyatini ko'rsatish mumkin. Agar yuqoridagi yo'nalishlar bo'yicha bilimga, amaliy ko'nikmani mustaqil o'zi bajara olmasa, qiziga teskari tomonlama ta'sir ko'rsatadi. Bunday holat oilada qizlar tarbiyasida ko'plab muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun ham onalar qizlar tarbiyasida o'ta ziyrak va tadbirli bo'lishlari shart. Ayniqsa qizlar tarbiyasining o'ziga xos nozik jihatlarini inobatga olishlari juda muhim.

Yana onalar oilada har bir qizning fe'l-atvori, individual tipologik xususiyatlarini, tarbiyalanganligi, tarkib topgan amaliy ko'nikma, malakasi, umumiy tajribasi, aqliy, ruhiy, jismoniy rivojlanishi kabi qirralarini hisobga olishi qizlar tarbiyasi samaradorligini ta'minlashga olib keladi.

Bizningcha onalar o'z qizlari nazarida asosan iloji boricha hayotning barcha yo'nalishlarida uch bosqichda shaxsan namuna bo'lishlari maqsadga muvofiq. **Birinchi bosqichda**, onalar qizlar tarbiyasida to'g'ridan-to'g'ri qizlar onggiga ya'ni fikriga ta'sir ko'rsatadigan bilimlar bo'yicha ilmiy-nazariy ma'lumotga ega bo'lmog'i; **ikkinchi bosqichda**, ta'sir ko'rsatadigan sohalar yuzasidan bilimlar bo'yicha puxta va mustahkam ko'nikma, malaka, odat va tajribani o'zida tarkib topdirmog'i; **uchinchi bosqichda**, olingan ma'lumotlar asosida hosil qilingan ko'nikma, odatlarni xulq-atvorda, kundalik oila turmushida va ijtimoiy hayotda qo'llamog'i darkor. Shunday tarbiyachilik sifatlarni, tarkibiy elementlarni o'zida shakllantirgan onalargina qizlar tarbiyasida shaxsiy namuna bo'la oladi va o'z qizlariga kuchli tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. **To'rtinchi bosqichda** qizlarda yaxshi xarakter va xulq-atvorni tarbiyalash uchun uning shaxsini hurmat qilish, e'zozlash kerak. Uning oldida yomon gapirmaslik kerak. Lekin tarbiyada talabchan bo'lish lozim.

Ammo ba'zan hayotda onalarning qizlar tarbiyasi haqida bilimli bo'lishining o'zi etarli emas. Ayniqsa onaning qiziga o'rgatadigan sohasiga aytaylik axloq-odob, mehnat bo'yicha qiziqтира olishi, talabchanligi juda muhim va hal qiluvchi rol' o'ynaydi. Aksincha talabchan bo'lmasa, qiziga ta'sir o'tkaza olmaydi. Shuning uchun bu qoidani har bir ona doimo esida saqlamog'i va unga amal qilmog'i shart. Agar ona qiziga o'rgatadigan sohaga qiziqtirishni tarbiyalay olmasa, uning samarasi bo'lmaydi. Shuningdek, mazkur sohada onaning tushuntirishi, uqtirib o'rgatishidagi amaliy tarbiyachilik mahorati yuqori bo'lmog'i lozim. Demak, oilada ba'zi onalarning qizlar tarbiyasida shaxsan namuna bo'lmasligi, oilaning mustahkam va barqaror rivojlanishiga hamda qizlar tarbiyasiga putur etkazadi. Yosh oilalarning ajralib ketishiga olib keladi. Aksincha, oilada onaning qizlarga oila, ijtimoiy hayotning barcha yo'nalishlarida namuna ko'rsatishi, ulardan talab qila olishi ham hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Qizlar tarbiyasi bilan shug'ullanayotgan malakali bakalavr, magistr mutaxassislar va ota-onalarda qizlar tarbiyasida onalarning shaxsiy namuna ko'rsatish yo'nalishlari, qirralari, mazmuni va mohiyati haqida ilmiy bilim, ko'nikma, ma'lumotning shakllanishiga imkon beradi. Bu esa oilada qizlar tarbiyasining hozirgi davr talablari asosida olib borilishini ta'minlaydi. O'z navbatida oilalarning barqaror, mustahkam va ishonchli bo'lishiga xizmat qiladi. Shuningdek, ta'lim tizimining turli bo'g'inlarida faoliyat ko'rsatayotgan pedagog mutaxassislarning va mahalla raislari, xotin-qizlar, nuroniylar faoliyati, ichki ishlar, adliya, prokuratura, sud kabi xodimlarning ota-onalar bilan hamkorligida samarali ishlashiga sharoit yaratadi. Shunday qilib, oilada qizlar tarbiyasida ona hayotining barcha sohalarida shaxsiy namuna bo'lishi komil insonni oilaviy va ijtimoiy hayotga tayyorlashning, bo'lajak bakalavr, magistrlar mutaxassislarning va jamoat tashkilotlari vakillarining pedagogik madaniyatini shakllantirishning zaruriy tarkibiy qismi bo'lmog'i darkor. Mazkur mavzuning oila va ijtimoiy tarbiyadagi dolzarbligini hisobga olib oliy ta'limda pedagoik mutaxassislar tayyorlashning o'quv rejalariga kiritib o'rganilsa, amalda qo'llanilsa, oilada va davlat ta'lim-tarbiya muassasalarida qizlar tarbiyasining samaradorligi yanada oshgan hamda nuqsonlari tugatilgan bo'lardi.

QIZLAR TARBIYASINI TASHKIL ETISHDA MILLIY XUSUSIYATLARDAN FOYDALANISH

O'zbek xalqining dunyo hamjamiyatida o'z o'rnini egallashida oilaviy an'analarning tarbiyaviy imkoniyatlarini oshirish, takomillashtirish, ularning tarbiyasiga alohida e'tibor bilan qarashni taqozo etadi. Chunki onalarning oiladagi vazifalarini bajarishga qizlarni tayyorlash hozirgi davrning eng dolzarb muommolaridan biri bo'lib qolmoqda. Buning onalarni hayotning uzliksizligi ta'minlaydigan oilaviy hayotga tayyorlash juda muhim. O'zbek xalqining muqaddas milliy an'analari, urf-odatlarini saqlash, avaylab-asrashga tayyorlash oila tarbiyasining asoslarini tashkil qiladi.

Yosh avlodni barkamol qilib tarbiyalashda ota-onalarning bolalarga ta'sir ko'rsatishini jamiyatda o'rnini bosadigan birorta ta'lim-tarbiya muassasalari yo'q. Shu nuqtai nazardan onalarni kelajak nasllarning qanday inson bo'lib etishuviga amaliy tayyorlash ijtimoiy ahamiyat kasb etadi.

Ayniqsa qizlarni onalik vazifasini bajarishga tayyorlash o'zbek oila tarbiyasida o'ziga xos milliy xususiyatlarga va o'z mazmuniga ega. Bu masala o'zbek oila pedagogikasida o'z ilmiy tadqiqotiga ega emas. Ammo ba'zi tadqiqotlarga mustaqillikni qo'lga kiritgandan keyin bu sohada izlanishlar yo'lga qo'yilyapti.

Ana shu vazifalarni oila va ijtimoiy hayotga tadbiq qilishda oilada onalarning o'rni va roli beqiyosdir. Oilada bolalar tarbiyasini onalarsiz tasavvur qilish mumkin emas. Onalarsiz, oilasiz hayotning abadiyligi, uzliksizligi, avlodlarning davomiyligi ta'minlanmaydi ana shu butun insoniyat hayotining davom etishida onalarning bunyodkorlik, yaratuvchilik faoliyatining hisobga olmaslik mumkin emas.

Birinchi prezidentimiz Islom Karimov oila tarbiyasining ijtimoiy tarbiyadagi o'rni haqida «Oila hayotning abadiyligi, avlodlarning davomiyligini ta'minlaydigan, muqaddas urf-odatlarni saqlaydigan, shu bilan birga, kelajak nasllar qanday insonlar bo'lib etishishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan tarbiya o'chog'idir» va yana «Biz davlatimizning ijtimoiy negizlarini, uning barqarorligini mustahkamlashda, jismoniy baquvvat, ma'naviy boy avlodni

mamlakatimizning ertangi kuni egalarini tarbiyalashda oilaning rolini oshirishga juda katta ahamiyat bermoqdamiz», -deb aytgan fikrlarni oila tarbiyasida asosiy o'rinni egallaydi.

O'zbek xalqining to'q, farovon hayotini tashkil qilishda onalarning o'rnini va roli beqiyosdir. Xotunlarning tirishqoq, tadbirli va irodali bo'lish kabi sifatlarni qizlarning oila qurishgacha bo'lgan davrida amalga oshirish juda ham foydali. Ana shu sifatlarning oila hayotidagi amaliy ahamiyatini tushuntirish, anglatish zarur. Qizlarni oilada bolani tarbiyalashgina emas, balki shu oilaning uy bekasi sifatida yangi oilaga singib, ko'nikib ketishga o'z ota-onasi uyida tayyorlash o'zbek oila tarbiyasining eng asosiy qirralaridan bir yo'nalishini tashkil etadi.

Qizlarni bo'lajak oilaga ona va uy bekasi sifatida tayyorlashda onalarning bilimdonligi, tajribasi hal qiluvchi ro'l o'ynaydi. Onalar o'z qiz farzandlari bilan yakka tartibda maxsus individual suhbatlar borishi, eng nozik jihatlarni ochiqchasiga to'g'ridan-to'g'ri tushuntirishlari, uqtirishlari o'zbek qizlarini onalar vazifasini bajarishga o'rgatishga muhim o'rin tutadi.

Oilada tarbiyasida qizlarni tarbiyasi o'ziga xos milliy xususiyatlarga ega. Ana shu milliy xususiyatlarning ma'nosini onalar ilmiy jihatdan bilishlari ularni o'z qizlari ongiga turli usullar bilan o'rgatishga erishmoqlari kerak. Chunki har bir milliy xususiyatlarning o'z mazmuni, ma'nosi qizlarning komil bo'lib tarbiyalanishlariga poydevor bo'lib xizmat qiladi. Masalan qizning uquvli bo'lishining o'zi uning komil bo'lganligini bildirmaydi. Aksincha, uquvli bo'lish bilan birga axloqli, farosatli bo'lish, o'sha ishni o'z vaqtida sifatli qilib bajarish, oila a'zolarining ayniqsa turmush o'rtog'ining ishonchiga sazovor bo'lish va boshqa sifatlarni o'zida tarkib toptirishi bag'oyat muhim.

O'zbek qizlarini oilada onalik faoliyatiga tayyorlashda oila hayotining, millat hayotining davomiyligini ta'minlashda bilimlarni, tajribalarni bolalarga va ayniqsa qizlarga bera olishga o'rgatish O'zbekiston mamlakatining taraqqayotini tashkil etishning asosiy sharti hisoblanadi.

Agar onalarning qizlarga beradigan bilimlari, ko'nikma tajribalari davom etmas ekan, ya'ni ajdodlardan avlodlarga o'tkazilmas ekan, oila hayoti ham, ijtimoiy hayot ham to'xtaydi.

Shuning uchun oilada onalarning qizlarga beradigan bilimlari, tajribalari oila va ijtimoiy hayotni davom ettirishning zaruriy ehtiyojlari talabi bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi. Demak, oilada hayotni davom etishi uchun xotinlarning o'zlarini tarbiyalash shart ekan. Onalarni to'g'ri va mahsuli amaliy tarbiyalamay turib, qizlar hayotini davom ettirib bo'lmaydi. Qizlarni kelgusi oila hayotiga tayyorlash oilani, millatni, mamlakatni umuman xalqning hayotini davom ettirish deb izohlash mumkin.

O'zbek qizlarini tirishqoq bo'lishi uchun vaqtni o'tkazmay zehni o'tkir qilish uning ustiga yuklanadigan qizlik, xotinlik, yosh onalik kabi ishlarini bajarishda kamchilik keltirmasin. Aksincha o'zingiz bilgan narsalaringizni, tajribalaringiz uchun hech bir vaqtda mag'rur bo'lmaslik kerakligini uqtiradi. Agar qizlar ana shu sifatlarni ya'ni o'zbek qizlariga xos sifatlarni egallasa, o'zlarida tarkib toptirsa, bunday qizlar komil onalar ya'ni insonlar bo'lganligini ko'rsatadi. Buning uchun ularni ayblash emas, balki boshqalarga ibrat qilib ko'rsatishga asos bo'lishini qizlar bilishlari kerak. Aslida millatning, mamlakatning ijtimoiy hayoti ana shunday sifatli qizlarning tarbiyalariga bog'liq deb xulosa qilsak to'g'ri bo'ladi.

Qizlarini oilada tarbiyachilikka tayyorlash tarbiyalash asosan milliy xususiyatlar asosida olib boriladi. Buning asosiy sababi o'zbek millatini, mamlakatni, davom ettirishning asosiy sharti hisoblanadi. O'zbek fuqarosining milliy sifatlari oilada davom ettiriladi. Bunday ma'suliyat oilada onalar zimmasiga yuklatilgan, shuning uchun onalar qizlarini qizlik paytlaridanoq uy bekasiga xos fazilatlarni tarbiyalashga alohida e'tibor qaratish kerak. Agar qizlar oilada onalik vazifasini bajarishga aqliy, axloqiy, mehnat, estetik, jismoniy, iqtisodiy, huquqiy va boshqa tarbiyaning tarkibiy qismlari asosida tashkil etilmasa kelajakda tarkib topadigan yosh oilalar ishonchli va mustahkam bo'lmaydi. O'zbek oilalarining tarbiyaviy imkoniyatlarini oshirish uchun ham qizlar tarbiyasini puxta olib borish talab etiladi.

Qiz bolani yoshligidanoq o'zini-o'zi eplashga o'rgatish ma'qul. Uzilgan tugmani qadash, so'kilgan chokni tikish, sitalgan erni torlash, ilingan kiyim boshlarni bejirim yamashga o'rgatish juda foydalidir. Bu albatta oson ish emas. Bunga ona qunt qilishi,

sabr chidamli bo'lishi, qiziga har bir ishni to'g'ri bajarish tartib qoidasini o'rgatmog'i lozim bo'ladi. Ba'zi onalar ana shu qunt, sabr-chidamning etishmasligidan qizlari noshud bo'lib qoladilar.

Qiz bolani yoshligidanoq pok tabiatli bo'lishga odatlantirish kerak. Buning uchun vaqtida yuvinib-taranishga, ust-boshlarini vaqtida almashtirishga, ozoda ehtiyot tutishga o'rgatish kerak.

Qiz bola uy ishlarida onasiga dastyorlik qiladi. Onaga o'xshab ish tutishga tirishadi. Ona qizini kuchi etadigan ishlarga solib, yoshi o'sgan sari yumushlarning ham turi, ham hajmini kengaytirib borgani ma'qul. Ona qiziga ish buyurganida, uni oson va tez bajarish yo'lini ko'rsatsa, yana ham yaxshiroq bo'ladi. Lekin bolaning o'ziga ham erkinlik berish kerakligini unutmazlik zarur.

Bolaga ish buyurganda, mehnatdan ko'zda tutilgan maqsadni to'g'ri anglatish, uni yaxshi va sifatli bajarish uchun sabr toqat bilan ishlash kerakligini tushintirish kerak. Topshirilgan vazifani bola qanday bajarayotganini ona ham, ota ham nazorat qilishi, ishning natijasiga baho berishi tarbiyaviy jihatdan muhimdir.

Odatda qiz bola uy tutish, saranjom-sarishtalikni, o'z onalari namunasida ko'rib o'rganadi. Bas, shunday ekan, ona uy yumushlarini: ovqat tayyorlash, stol tuzash, kir yuvish, uy tozalash, dazmol bosish, bichish-tikish, mehmon kutish kabi ishlarni bajarayotganida qizlarini ham yoniga olib, bu ishlarni ularning dastyorligida qilsa, bu onaga ham, qizga ham foydalidir. Har birimiz onamizning qachondir "Qilganing menga - o'rganganing o'zingga" deganlarini yaxshi eslaymiz.

Qizlar fazilati to'g'risida so'z borganida odob, sharmu hayo, nafosat masalasiga to'xtamay ilojimiz yo'q. Bu qiz bolada sharmu hayo, aql idrok - uning husni bo'lmog'i kerak.

Sharmu hayoli, nafosatli bo'lmoq – nomusli, oriyatli bo'lish, o'zgalarni hurmat qilish demakdir. Aql bilan ish yuritib o'z nomusini pok saqlamoq, har qanday vaziyatda o'zini tuta bilmoqlik, har bir qadamini o'ylab, o'lchab bosmoq demakdir. Bu xislatlarni qiz bola odatda o'zining eng yaqin kishilari o'rtasidagi yaxshi munosabatlarni uqib oladi.

Ona qizini ishini epchil bajarishga o'rgatish, hunar orttirishga qiziqтира olishi kerak bu yo'lda sabr matonatli bo'lishga undashi zarur. Eng muhimi olgan bilimi, xulqini yo xizmatiga bag'ishlash

istagini to'ldira olishdir. Ba'zi onalar qiz bola birovning xasmi, voyaga etmasdan uzatilib ketadi deb, ota-onasinikida, uyida kiygani qoladi degan noto'g'ri tushuncha bo'ladi. Katta qizlarni taltaytirib, uy ro'zg'or ishlaridan, turmush qiyinchiliklaridan chetda turishlar, ularni o'z mayllariga tashlab qo'yadilar. Ona uy qiyinchiliklarini o'z zimmasiga oladi, qizini juda erkin o'stiradi bu bilan u zararli ish qilayotganini tushunib etmaydi chamasi yana shunday toifadagi onalar borki: "Yaxshi o'qisang, odam bo'lsang bas, uy ishlari bo'lsa, o'zim eplayman", -deb hatto bo'yiga etgan qiz bolalariga churi bo'ladilar. Bu bilan ona o'z qadr qimmatini erga uradi, qizini esa u uquvsiz, no'noq, hech ishda yo'q qilib o'stiradilar, uning ham kelajakda ona bo'lishini unitib qo'yadilar. "Yaxshi o'qib odam bo'l"- deydilar-u, amalda bo'lsa bunga teskari ish tutadilar. Mehnatda chiniqmagan, qiyinchiliklarni engishga o'rganmagan qiz qanday qilib yaxshi inson bo'la oladi?! Qiz bola avvalo hayotda chiniqadi. Mehnat bilan aql farosati fikrlashadi, ma'naviy kamolotga etishadi. Bolangiz ayni kuchga kirgan payti balog'atdan so'nggi davr hisoblanadi. U yumush bilan charchamaydi, ozmaydi, ona faqat uni har bir ishini reja bilan qilishga o'rgatishi lozim.

O'sib kelayotgan yosh qizni o'z holiga tashlab qo'yish yaramaydi. Uni tergap turmasa keyinchalik achinib qolish mumkin. Chunki 15-16 yoshli qiz hali yomon bilan yaxshining farqiga etmaydi. G'oyat ta'sirchan, o'ziga juda bino qo'ygan bo'ladi. Balog'at tomondan etilib kelayotgan payti bo'ladi. Shuning uchun ham ona qiziga yaqin bo'lishi, uning sirdosh do'stiga aylanib, unga doimo ko'z-quloq bo'lib turishi kerak. Ona qizini nasihat yo'li bilan, shuningdek, xayrli ishlarga o'rgatish bilan ko'ngilsiz yo'llardan saqlab turishi kerak. Yosh navdani har tomonga egish ham, to'g'ri o'stirish ham oson. Ayol ham, erkak ham hamma narsani bilgani yaxshi, chunki turmushda hammasi kerak bo'ladi. O'qish bilan birga biror hunarga ega bo'lish bilangina mazmunli hayot kechirish mumkin deyuvchi kishilar qattiq yanglishadilar. "Boshiga tushsa hamma narsaga ko'nikib ketadi" degan iborani ko'p ishlatamiz. Qiz bola turmush qurgach, o'sha oilaning yo'liga tushib ketadi, deb ishonamiz. Biroq yangi oilaning yo'liga tushish oson ish emas. Buning uchun kelinchak o'zining yaxshi tomonlari bilan ularga yoqishi kerak.

O'zbek kelinchaklari o'zining uch xislati bilan: uy ishlariga epchil bo'lishi, xushodobi, ziyrakligi va farosatliligi bilan kuyovini, qaynonasini, qaynotasini mamnun etsa, ular oldida xurmati oshadi. Bundan o'zining ham yuzi yorug', dili charog'on bo'ladi.

Qiz bola uylik-joylik bo'ldi deylik, endi uy-joyini, erini eplamog'i, qayn-bo'yni bilan axil bo'lishni bilmog'i kerak, vaqti etib ona bo'lganda, farzandini komil qilib o'stirishi ham uddasidan chiqmog'i kerak. Qiz bola uquvli bo'lsa, yaxshi, bularni qiynalmay eplab ketadi. Uyda tik o'sgan bo'lsa-chi? U holda dakki eshitadi, turtki eydi. Tez-tez oilaviy janjallarni bo'lishiga sababchi bo'ladi. Xattoki turmushning buzilishigacha borib etadi. Bunday hayotiy misollarni ko'plab ko'rishimiz mumkin.

Oilada qiz bolaga yigitning bo'lajak ona va uy bekasi sifatida qaraladi va tarbiya qilinadi. Bolalar 5-6 yoshdan boshlab uy ishlarini bajarishga kirishgan, qizlar tikish, to'qish va ro'zg'or yumushlarini o'rganishadi. Oilada yoshligidan mehnatga o'rgata borilar ekan, ular hamma narsalarni asrab, avaylab borishga o'rganadi. Oilada qizlar tarbiyasiga ko'proq e'tibor berilsa, kelgusi tejamkor, tadbirkor, uy bekasi bo'lishlikka zamin yaratadi. Qizlarni qo'liga kattalar nazoratida igna berib, ip o'tkazishga, oddiy to'g'ri chok tikishga o'rgatiladi, o'ziga oddiygina fartukcha tikib, olib ish qilsa, kiyimini asraydi.

Yuqoridagilardan tashqari, qizlarni xalq o'yinlari va o'yinchoqlar oilada bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Chunki o'yin zamirida, birinchidan, bolaning jismoniy chiniqishi yotsa, ikkinchidan o'yin faoliyatida kelajakdagi hayot yo'lini ham anglab olishi uchun yo'l ochib beradi. O'yinlar bolani sog'lom, xarakatchan, topqir, chidamli, matonatli, aql bilan ish tutishiga o'rgatishi bilan ahamiyatlidir. Masalan, qiz bolalarning "qo'g'irchoq-qo'g'irchoq", "xolla-xola" kabi o'yinlari qizlarning kelajakdagi hayotlariga ishoradir. Zero, bu o'yinlar orqali qizlar kelgusi balog'at yoshida ona bo'lishi, bolani boqish, tarbiyalash kabi tushunchalarga ega bo'lsada, eng muhim ota-onalik hissi, burchi, ma'suliyati kabilarni ham anglashga odatlanib boradi. Bu bilan ularda go'daklik chog'ida ota-onalik mehri, farzandni sevish, avaylab-asrab o'stirish, unga mehr-muhabbat bilan munosabatda bo'lish kabi malakalar tarkib topa boradi.

“Xolla-xola”, o‘yini esa o‘z navbatida qizlarga qarindosh urug‘lar bilan bordi-keldi qilish lozimligini, mehribonlik ko‘rsatish kerakligini, uyga kelgan qarindosh-urug‘larni quchoq ochib kutib olish, ulug‘ kunlarda ularni yo‘qlab turish, xabar olish lozimligi kabi tushunchalarni o‘rganishga yordam beradi. Natijada, bunday qizlar kelajakda yaxshi ona ham bo‘la oladilar.

Xalqning yashashi, mehnati va o‘z-o‘zini himoya qilish xalq o‘yinlarining mazmunida o‘z aksini topgan. Shuni ham alohida ta’kidlash lozimki, o‘zbek xalq o‘yinlari o‘zining serharakatligi, bola jismini o‘stiruvchanligi, chiniqtiruvchi harakatlardan tashkil topganligi bilan ham boshqa xalqlar o‘yinlaridan farq qiladi.

O‘ZBEK QIZLARDA MILLIY KIYINISH ODOBINI SHAKLLANTIRISH

Insonning millatiga mos tarzida kiyinishi uning komil tarbiyalanganligini ifodalaydigan mezonlardan biri hisoblanadi. Qizlar ham o‘zlaridagi mavjud bo‘lgan axloqiy bilim, bama’ni xulq-atvor ko‘nikma odatlarini, jumladan, kiyinish odobini ota-onalari, keksalar va jamoatchilikning bevosita ta’sirida o‘zlashtiradi. Bugungi kunda kiyinish ijtimoiy taraqqiyotning mezonlaridan bo‘lib, u odamlarning did-farosati, ongi, go‘zallikni sevish va unga intilishini amalda ko‘rsatadigan vositadir. Kiyinish ahloq-odobning uzviy bo‘lagi va amalda tadbiq qilingan xulq-atvorning asosi hamdir.

O‘zbek qizlarini komil qilib tarbiyalashda kiyinishning o‘rni va roli beqiyosdir. Kiyinish chuqur ma’noga ega. Unga befarqliq, bepisandlik bilan munosabatda bo‘lish mumkin emas. Bu haqda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 49-moddasida «Fuqarolar O‘zbekiston xalqining tarixiy, ma’naviy va madaniy merosini avaylab-asrashga majburdirlar»¹, -deb huquqiy jihatdan asoslangan.

Kiyinish insonning kimligini, qaysi millatga mansubligini, qanday tarbiyalanganligini, qolaversa axloqi, ma’naviyati, umumiy madaniyat saviyasini ifodalaydigan, ko‘rsatadigan vosita.

Kiyinish huquqiy jihatdan o‘z istak, xohishni ifodalayotgandek tuyuladi. Aslida u har bir insonga xususan qizlarga millat vakiliga millat manfaati bilan bog‘liq ijtimoiy-ma’naviy mas’uliyat yuklaydi. Bu mas’uliyat shundan iboratki, inson o‘z shaxsiy manfaatini xalqi, millati manfaatidan ustun qo‘ymaslikni talab qiladi. Chunki shaxsiy manfaatni umummillat manfaatidan ustun qo‘yish, insonning tarbiya sohasidagi eng katta nuqsoni sanaladi. Demak, kiyinish faqat shaxsiy manfaatni ko‘zlab olib boriladigan narsa emas, balki milliy, ma’naviy, ijtimoiy manfaatdan kelib chiqib, ularning uzviy uyg‘unligida amalga oshiriladigan ongli kiyinish an’anasi, odati va qadriyati deb izohlash to‘g‘ri bo‘ladi.

Shunday ekan, qizlar kiyinishiga butun millat tomonidan ma’naviy-axloqiy talablar qo‘yadi. Bu talablar o‘zbek millatining

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент: «Ўзбекистон», 2012. 18-бет.

umumiy manfaatidan kelib chiqib amalga oshirilishi maqsadga muvofiq. Bizningcha, har bir qizning ma'naviy merosini, ya'ni kiyinish tajribasini inkor etishga haqqi yo'q. Birinchi navbatda o'z millatdoshlari orasida tahqirlashga va millatning mavqeini jahon hamjamiyati orasida obro'sini pasaytirishi insofdan emas.

Afsuski, mustaqillikni qo'lga kiritgandan keyin kiyinishda ajdolarimiz hayotida sinalgan, toblangan ma'naviy tajribalardan, an'analardan uzoqlashish unga bepisandlik bilan qarash, e'tiborsizlik sodir bo'layotganligi juda ham achinarlidir.

Qizlarning ovro'pacha kiyinishiga mayli, xohishining ortayotganligining ob'ektiv va sub'ektiv sabablari bor. Bular: oynai jahon ko'rsatuvlaridagi kinofilmlarda yoki ba'zi san'atkorlar turli ko'rinishdagi chiqishlari, «katta opalarining» yoki «kursida o'tirgan opalarining» yo «o'zini madaniyatli ko'rsatayotgan yosh onalarning» teskari namunasi, ba'zi o'qituvchilar kiyinish madaniyatining pastligi, qolaversa jamoatchilikning bu borada befarqligi, mas'uliyatsizligi kabilardan iborat.

Asli qizlarning kiyinish muammosini chuqurroq mushohada qilsak, ularning birgina ovro'pacha usulida behayolarcha taqlid qilib kiyinishlari: tanasini, ayniqsa ko'kragi, beli, oyoq qismlarini jamoatchilik orasida, o'quv muassasalarida erkaklar shimini kiyib o'zlarining hayosizliklarini ko'z-ko'z qilish, ota-onalari oldida ko'nikishlari tabiiy holat emas. Bunday holat o'zbek millati tarbiya tabiatiga zid narsa. Zidligining asosiy sababi, bu tarzda kiyinish o'zbek millatining umumiy manfaatiga mos emasligidadir. Chunki bunday kiyinish millat, xalq obro'sini, mavqeini, nufuzini pasaytiradi. Shuningdek, milliy g'oya, milliy o'zlikni anglash, milliy g'urur, millatdan faxrlanish kabi milliy tuyg'ularning, an'analarning, urf-odatlarining, qadriyatlarning toptalishiga olib keladi. Eng asosiysi, o'zbek millatining kiyinish borasida qo'lga kiritgan ma'naviy merosdan judo qiladi, oxir oqibat millatni tashqi ko'rinishdan yo'qolishiga olib keladi, desak mubolag'a bo'lmaydi. SHuning uchun ham bu narsaga befarq bo'lish to'g'ri emas.

Kiyinish odobi, odati haqida mashhur Sharq allomasi Az-Zamahshariy «Navobig' ul-kalom» («Nozik iboralar») asarida: «Go'zal sifat va husni, xulq siyratlari bezamagan kishini hech qanday chiroyli kiyimlar ko'rkam qila olmas, gunoh va xatolardan,

gunoh va xatolardan saqlanmagan kimsaning qalbi sira aybdan forig' bo'lmas»¹, -deb bildirgan fikri bag'oyat qimmatlidir.

Yana kiyinish odob, madaniyati haqida mashhur pedagog Faxr-ul Banot Subg'atulloh qizi «Oila saboqlari» asarida: «Yaxshi bilingizki, xotunlarning go'zalligi kiyinuvda ziynatda emasdir. Bir ochiq yuz, bir kelishgan qiyofa toza va gavdaga mos tikilgan kiyimlar, toza-yu, pok ko'ngilli xotunlarni ma'naviy, ham moddiy go'zal ko'rsatishga etarlidir. Aqlli xotunlar zebu-ziynatga berilib ketmaslar. Chunki odatdan tashqari ziynat, aql ozligidan dalolat etib, oila boshlig'i bo'lgan er uchun bir katta harakat, zo'r tanglikka tushuviga sabab bo'ladir»², -deb bildirgan fikri to'g'ri va hayotiydir.

Axloq odobga oid hadis namunalarida ham kiyinish haqida qimmatli fikrlar o'z ifodasini topgan. «Tangri ayollarning kiyimini kiyadigan erkak va erkaklarning kiyimini kiyadigan ayolni la'natlasin», «Kimki odamlardan hayo qilmasa, u Tangridan ham uyalmaydi».

Qizlarda, yosh onalarda kiyinish borasida ma'lumot, farosat, hayo bo'lmasa, ular o'zlaricha qancha chiroyli, go'zal bo'lmasin boshqa tarbiyalanganlar nazarida sovuq, yoqimsiz ayol bo'lib qoladi. Ular birinchi o'rinda o'zlarini hurmat qilishni va boshqalar tomonidan hurmat-izzatga sazovor bo'lishlari shart.

Butun mamlakat ahli qizlarning milliy kiyinishini ta'minlay olsalar, millatning, xalqning va nihoyat mamlakatning ma'naviy yuksalishiga munosib hissa qo'shgan bo'lur edi. Faqat qizlar umuman ayollar kiyinishi mamlakatda quyidagi ijtimoiy, pedagogik muammolarni hal qilishga muvofiq bo'lgan bo'lur edi. Bular:

Birinchidan, mamlakatning -iqtisodiy mavqe mustahkamlanadi.

Ikkinchidan, O'zbekiston madaniy, ma'naviy va ijtimoiy jihatdan dunyo hamjamiyatida munosib o'z o'rnini egallaydi.

Uchinchidan, o'zbek millatining barhayot yashashi, taraqqiyoti uchun moddiy va ma'naviy asos, zamin yaratiladi.

¹ Аз-Замахшарий. Нозик иборалар. – Тошкент: «Ёзувчи», 1992. 75-бет

² Фахр-ул Банот Суғбатуллоҳ қизи. Оила сабоқлари. – Тошкент: «Ёзувчи», 1992. 49-50-бетлар.

To‘rtinchidan, milliy kiyinish mamlakatda mahalliy ishlab chiqarishning, muhimi milliy mahsulotlarning bozorgirligini, qadri-qimmatini va unga bo‘lgan ehtiyojni orttiradi.

Beshinchidan, milliy kiyimlarni ishlab chiqaradiganlarni ish joyi bilan ta’minlaydi.

Oltinchidan, qizlarni milliy g‘oya, milliy ong, milliy o‘zlikni anglash, milliy g‘urur, millatdan faxrlanish kabi milliy tuyg‘ular, fazilatlar shakllanadi.

Ettinchidan, o‘z millatining xotin qizlariga mos, xos bo‘lgan sharqona sharmu-hayo, ibo-iffat, or-nomus andisha, uyat kabi milliy an’ana, urf-odat, qadriyatlarini saqlagan, mustahkamlagan bo‘ladi.

Sakkizinchidan, mahalliy hom-ashyolarning (paxta, ipak, jun) tayyor mahsulot bo‘lib, ishlab chiqarilishiga poydevor yaratadi. To‘qqizinchidan, muhimi milliy valyutaning (so‘mning) qadrini oshiradi va h.k.

Shunday qilib, qizlarda milliy kiyinish ko‘nikma va odatlarni shakllantirish, komil insonni tarkib toptirishning, o‘zbek millati ma’naviy o‘zlikni anglashning zaruriy sharti bo‘lmog‘i darkor.

TALABA QIZLARNI MILLIY KIYINTIRISHGA OTA-ONALARNI TAYYORLASH

Talaba qizlarni milliy tarbiyalashda milliy kiyinish ko'nikma, odatlarini tarkib toptirish o'ta dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Shuning uchun ba'zi talaba qizlarning kiyinish borasida ovro'pacha kiyinishga taqlidning ommaviylashib borishi bag'oyat achinarlidir. Buning okibatida xozirda ba'zi talaba qizlarda oynai jaxon ko'rsatuvlarida ko'rayotgan materiallar, ba'zi katta opalarining «namunasi» kiyinish soxadagi «moda»larga taqlidi bu xaqda ular ongining noto'g'ri shakllanishiga sabab bo'lmoqda. Misol uchun ba'zi o'zbek talaba qizlarining tanasiga yopishgan tor shim, tanasini ko'z-ko'z qilib bexayolarcha ko'rsatadigan yupqa shiypon matolardan tor tikilgan kalta kuylak, yubka, kofta, palto kabi ovro'pacha kiyinadiganlar soni yirik shaxar muxitida kun sayin ortib borishi milliy madaniyatning, ma'naviyatning qolaversa, millat tarbiyasining pasayishiga, obro'sizlanishiga, qadsizlanishiga olib kelmoqda.

Shuningdek, talaba qizlarning milliy kiyinishi O'zbekiston xalqining tarixiy-madaniy, ma'naviy merosining bir ajralmas tarkibini tashkil etadi. Bu xaqda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 49-moddasida «Fuqarolar O'zbekiston xalqining tarixiy, ma'naviy va madaniy merosini asrashga majburdirlar»¹, - deb xuquqiy asoslab berilgan. Shunday ekan, xar birimiz ayniqsa talaba qizlar qomusimizda belgilab berilgan o'z fuqarolik ijtimoiy burchlarini ado etishga mas'uldirlar.

Mazkur dolzarb ijtimoiy pedagogik vazifani amaliy xal qilishda birinchi galda ota-onalar, professor-o'qituvchi(domla)lar, gurux murabbiylari va keng jamoatchilikning ko'nikayotganligi, befarqligi, ijtimoiy mas'uliyatsizligi talaba qizlarning milliy ruxda tarbiyalanishiga yomon ta'sir ko'rsatmoqda.

Buning asosiy sababi ba'zi ota-onalarning talaba qizlar milliy kiyinishi bo'yicha pedagogik ma'lumotlari, tajribalari xozirgi xayot talablari darajasida emasligini ko'rsatadi. Milliy kiyinish bo'yicha

¹Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Тошкент. «Ўзбекистон», 2012.

talaba qizlarga moddiy-ma'naviy jixatdan kuchli ta'sir ko'rsatadigan ota-onalarni shu soxaga ilmiy, amaliy tayyorlash talab etilmoqda.

O'zbekiston respublikasi oila kodeksi 73-moddasida «Ota-onalar o'z bolalarining tarbiyasi va kamoloti uchun javobgardirlar. Ular o'z bolalarining sog'ligi, jismoniy, ruxiy, ma'naviy va axloqiy kamoloti xaqida g'amxo'rlik qilishlari shart»², -deb belgilangan talabi o'rinlidir.

Shuningdek, mashxur rus pedagogi K.D.Ushinskiy «Ota-onalar uchun pedagogik bilim xalq ruxi bilan sug'orilgan, xalqchilik g'oyasiga asoslangandagina ota-ona bilimdon tarbiyachilik san'atiga ega bo'la oladilar», -deb ta'kidlagan fikri nixoyatda xayotiydir.

Demak, ota-onalarni talaba qizlarni milliy kiyintirishga pedagogik tayyorlashda ularning pedagogik ma'lumotlarida o'zbek xalq ruxi bilan sug'orilgan, xalqchilik g'oyasiga asoslangandagina ota-onalar xaqiqiy tarbiyachilik maxoratiga ega bo'la oladi deb xulosa chiqarish mumkin. Ammo bizda ba'zi oilalarda ota-onalarning talaba qizlarni tarbiyalashda milliylik xususida bilimlari etarli emas. Bu borada ota-onalar milliylik asosiy ustuvor yo'naltiruvchi tarbiyaviy ta'sir ko'rsatganligini tushunishlari, anglashlari shart. Shuning uchun ota-onalar talaba qizlarni milliy tarbiyalashda millat manfaatini birinchi o'ringa qo'yishlari shart. Busiz xaqiqiy milliy tarbiyani amalga oshirib bo'lmaydi. Tarbiyada milliylikni xiobga olmaslik talaba qizlarni milliy tarbiyalamaslikka olib keladi.

Shuningdek, ota-onalarni talaba qizlarni milliy kiyintirishga amaliy tayyorgarlashda milliy istiqlool g'oyasi, milliy ong, milliy o'zlikni anglash, milliy g'urur va millatidan faxrlanish kabi milliy tuyg'ularni singdirishga aloxida e'tiborni qaratish zarur. Chunki ota-onalarning o'zlarida milliy g'oya, milliy ong shakllanmasa, talaba qizlarni ovro'pacha kiyinishga qiziqishi shuncha ortaveradi. Ovro'pacha kiyinishga chek qo'yish uchun avvalo ota-onalarning o'zlariga ovro'pacha kiyinishning moddiy va ma'naviy zararini tushuntirish, anglatish zarur. Avvalo ota-onalar milliy kiyinmaslik o'z millatining shu soxada tashqi qiyofasini tanazzulga olib kelishini anglashi darkor. Millat a'zosi millat tashqi qiyofasining kiyinishda

² Ўзбекистон республикаси оила кодекси. Тошкент, «Адолат», 2012, 31-32-бетлар.

yo'qolishi shu millat tanazzulining ma'naviy asosligini bilishi muqarrar.

Bu o'z navbatida millatning moddiy jihatdan ya'ni, milliy kiyimlarni ishlab chiqarishni yo'qotishga olib keladi va unga bo'lgan talabni to'xtatadi. Bu esa millatga ijtimoiy zarar keltiradi. Ana shu xaqiqatni bilish ota-onalar uchun juda muxim.

Ota-onalarning talaba qizlarni milliy kiyintirishga amaliy tayyorlash quyidagicha ijtimoiy muammolarni xal qilishga olib kelishi mumkin. Ular: mamlakat mavqei mustaxkamlanishiga, dunyo xamjamiyatida o'z o'rnimizni egallashga, maxalliy ishlab chiqarishni rivojlantirishga, ishlab chiqarishda qatnashadiganlarni ish bilan ta'minlashga, talaba qizlarning ovro'pacha kiyinishiga chek qo'yishiga, ularda milliy ong, milliy g'urur, milliy o'zlikni anglashni tarkib toptirishga hamda o'z millatiga xos sharmu-xayo, ibo-iffat, or-nomus kabi milliy urf-odat, qadriyatlarni shakllanadi va xokazo.

Bizningcha yuqoridagi ijtimoiy pedagogik muammoni ilmiy va amaliy xal qilishning yo'li o'zbek xalqining tarixiy, madaniy va ma'naviy ijtimoiy tajribasiga tayanib ish yuritish to'g'ri deb o'ylaymiz. Chunki ajdodlarimiz avval juda sodda milliy kiyinish bilan jaxon xamjamiyatida juda katta obro'ga, nufuzga va qadr-qimmatga ega bo'lgan. Muximi o'z millatining g'ururini, iftixorini va boshqa millatlar orasida o'z o'rnini, mavqeini saqlab qolishiga erishgan. Aksincha ular boshqa millatlarning kiyinishlariga taqlid qilishmagan. Axir xar bir millatning o'ziga xos va mos kiyinish tajribasi bo'lgan. Ana shu kiyimlar insonlarni qaysi millatga mansubligini ifodalagan, ko'rsatgan. Shuning uchun xam bizning kiyimlarimiz o'zbekligimizni ifodalashi va ko'rsatishi shart. SHunday ekan, talaba qizlarning kiyinishini xam millat, davlat manfaatidan kelib chiqib tashkil qilish maqsadga muvofiqdir. Kiyinishda zamonaviylikni xisobga olish kerak, ammo millat manfaatiga mos va unga uyg'un bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Talaba qizlarni milliy kiyintirishga ota-onalarni pedagogik tayyorlashda quyidagi yo'nalishdagi bilimlarni o'rganish uning samaradorligini ta'minlaydi. Bular:

❖ Boshqa millatlar kiyinish tajribasini ko'r-ko'rona anglamasdan, taqlid qilib o'zlashtirish millat obro'sini, qadrini

pasayishiga olib kelishiga ishonmog'i va talaba qizlarni ishontirmog'i.

❖ Milliy kiyinish talaba qizning ijtimoiy xayotda jamoat orasida xurmatli, e'tiborli, izzatli va qadrli bo'lishiga asos, poydevor yaratadigan vositaligini anglamog'i.

❖ Milliy kiyinish talaba qizning millatiga sadoqatligini mansubligini va munosibligini ko'rsatuvchi belgi, tarbiya vositasiligiga talaba qizlarni ishontirmog'i va uni xayotda qo'llashga o'rgatmog'i.

❖ Milliy kiyinish insonning o'ta ongliligi, farosatligi, madaniyati va ma'naviy kamolot darajasini ko'rsatuvchi mezonligini tushunmog'i.

❖ Kiyinish xar kimning o'z xoxishini ifodalab qolmay, balki millat, xalq, davlat manfaatini amalga oshiruvchi ijtimoiy axamiyatga molik bo'lgan tarbiyaviy vosita bo'lmog'iga talaba qizlarni ishontirmog'i.

❖ Milliy kiyinish millatning ko'rki, ko'zgusi, g'ururi, iftixori va or-nomusini ifodalovchi, ko'rsatuvchi tarbiya vositaligiga ishonmog'i va boshqalarni shunga ishontira olmog'i va xokazo.

Ota-onalarning yuqoridagi ta'kidlangan bilimlari talaba qizlarni milliy kiyintirishdagi pedagogik ma'lumotlarini takomillashtirib, ularni pedagogik tayyorlashga amaliy yordam beradi degan fikrdamiz. Xamda talaba qizlarni milliy kiyintirishning maqsadni bilish va amaliy bajarishga tayyorlaydi.

Shunday qilib, talaba qizlarni milliy kiyintirishga ota-onalarni pedagogik tayyorlash malakali etuk mutaxassislar tayyorlashning tarkibiy qismini tashkil etmog'i zarur. Mavzuning o'ta dolzarbligini xisobga olib o'rta maxsus va kasb-xunar kollejlari, oliygoxlarda fakultet ota-onalar majlislari, ma'naviy-ma'rifiy ishlar tarbiyaviy soatlarida mazkur mavzuni muxokama qilib xayotda joriy etilsa, talaba qizlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi yaxshilangan bo'lardi.

XULOSA

O'zbek qizlarini oilada onalik faoliyatiga tayyorlashda oila hayotining, millat hayotining davomiyligini ta'minlashda bilimlarni, tajribalarni bolalarga va ayniqsa qizlarga bera olishga o'rgatish O'zbekiston mamlakatining taraqqayotini tashkil etishning asosiy sharti hisoblanadi.

O'zbek qizlarini tirishqoq bo'lishi uchun vaqtni o'tkazmay zehnini o'tkir qilish uning ustiga yuklanadigan qizlik, xotinlik, yosh onalik kabi ishlarini bajarishda kamchilik keltirmasin. Aksincha o'zingiz bilgan narsalaringizni, tajribalaringiz uchun hech bir vaqtda mag'rur bo'lmaslik kerakligini uqtiradi. Agar qizlar ana shu sifatlarni ya'ni o'zbek qizlariga xos sifatlarni egallasa, o'zlarida tarkib toptirsa, bunday qizlar komil onalar ya'ni insonlar bo'lganligini ko'rsatadi. Buning uchun ularni ayblash emas, balki boshqalarga ibrat qilib ko'rsatishga asos bo'lishini qizlar bilishlari kerak. Aslida millatning, mamlakatning ijtimoiy hayoti ana shunday sifatli qizlarning tarbiyalariga bog'liq deb xulosa qilsak to'g'ri bo'ladi.

Bolani o'rab olgan muhitning hammasi-odamlar, narsalar, voqea-hodisalar, uning ongida, xulq-atvorida ma'lum iz qoldiradi, uni o'zgartiradi, va rivojlantiradi. Ota-onaning burchi mana shu rivojlanishni ziyraklik bilan boshqarib borishdir. Ota-onaning mehri, muruvvati, g'amxo'rliqi bolalar uchun suv va havodek zarur. Tarbiya ko'p qirrali, uzoq davom etadigan jarayondir.

Ota-onalar oldidagi ma'suliyatning naqadar muhimligi shundan iboratki, ular bolaning har bir qadamini, har bir xatti-harakatini zimdan kuzatib boradilar. Bolalar har qanday janjalni, yomon so'zlarni uzoq eslab yuradilar. Ayniqsa, qiz bolaning ko'ngli juda nozik bo'ladi. Shuning uchun ham ular noo'rin ishlatilayotgan yomon so'zlardan juda tez xafa bo'ladilar. Har bir ota-ona o'z farzandini sevadi. Hech kim ulardan yomon va baxtsiz insonlar etishib chiqishini istamaydi. Farzandning har bir yutug'i ota-onaning yuragini tog'dek ko'taradi, faxr va g'urur tuyg'ularini vujudga keltiradi. Ota-onaning jamiyatda tutgan o'rni, nufuzi, farzand tarbiyasida katta ahamiyatga ega.

Oqil ota-onalar oilada farzand dunyoga kelishi bilan uni tarbiyasini buvisi, buvasi yoki jamoat tarbiya muassasalariga topshirmay, bu ma'suliyatli vazifa bilan o'zlari jiddiy shug'ullanadilar. O'z farzandlarini o'zi yashab turgan jamiyatning munosib kishilari qilib tarbiyalashga intiladilar.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoevning tashabbuslari bilan mamlakatimizda bolalar sporti rivojida, jumladan, qiz bolalarning muntazam shug'ullanishiga katta e'tibor berilmoqda. Qizlar salomatligini, har tomonlama barkamol qilib voyaga etishi - bu millat genofondini asrash, oilada, jamiyatda sog'lom turmush tamoillarini rivojlantirishning muhim shartidir. Hozirgi kunda asosan qizlar engil atletika, badiiy gimnastika, voleybol, bastkedbol, stol tennisi, shaxmat, shashka, sport gimnastikasi, akrobatika, chim ustida xokkey kabi turlari bilan shug'ullanmoqda. O'zbek mintalitetimizga mos sport turlarini qizlar orasida keng quloch yozdirish, millat onasining sog'lom bo'lishiga yordam beradi. Bugun sportni rivojlantirish u orqali millatning ham qizi, o'g'lini tarbiyalash, o'zbek oilasini mustahkamlash, jamiyatni poklash, ma'naviyatni barqarorlashtirish kabi ishlarni asoslari bilan bog'lanmoqda. Biz strategik maqsadimiz va milliy genafondni yaxshilash, va barkamol sog'lom avlod tarbiyasi borasida amalga oshirayotgan ishlarimizni sifat pog'onasiga ko'taradi.

O'zbek oilalarida bolalarni jamiyatning munosib farzandlari qilib tarbiyalash bo'yicha ijobiy tajribalar to'plangan. Lekin kichkintoylar tarbiyasida jiddiy xatolarga yo'l qo'yadigan oilalar ham uchraydi. Bu esa bolalarning kelgusidagi kamolotiga salbiy ta'sir etadi va ularni qayta tarbiyalashdek murakkab muammoni keltirib chiqadi.

Bunday xatolarning asosiy sababi ota-onalar pedagogik madaniyatning etarli darajada bo'lmasligi. O'z bolasini yaxshi kishi, etuk inson qilib tarbiyalash istagini o'zi etarli emas. Buni uddalay bilish kerak. Oilada qiz bola tarbiyasining o'ziga xosligini hisobga olishni tarbiyaviy jarayon talab etadi. Qizlar onasiga o'xshashga, ulardagi yaxshi xislatlarni o'ziga singdirishga intiladilar. Ota ko'proq bolaning aqliy va jismoniy rivojlanishi uchun qayg'ursa, ona esa uning yurish-turushi, yon-atrofdagilarga bo'lgan muomalasi haqida ko'p o'ylaydi.

Bizda tarixiy manbalardan ma'lumki, sharqda ayolga, egachisingil, jufti-halol hayot timsoli sifatida qaralgan. Ayollarning ornomusi, sha'ni uchun kurashishni Vatanni himoya qilish bilan barobar sanashgan. Ajab emaski, «Xalq ayoldan boshlanadi» degan naql shu ma'noda kelib chiqqan.

Milliy madaniyat tamoillariga mos ravishda kiyinish, o'quvchi qizlarning go'zal, latofatli va jasoratli bo'lishini ta'minlovchi tarbiya vositasi ekanligi haqida chuqur ilmiy ma'lumotga ega bo'lib, uni o'quvchi qizlarga o'rgatish lozim.

Boshqa millatlarning kiyinish tajribasiga ko'r-ko'rona ergashmasdan, aksincha har birining o'ziga xosligi milliy madaniy muhitga, iqlimiga, an'analariga bog'liq ekanligini bizning bu boradagi tajribamiz bundan istisno emasligi yoshlarni ishontirish:

- ❖ milliy kiyinish o'quvchi qizning dugonalari va jamoatchilik orasida mahallada hurmatli, qadrli bo'lishiga asos ekanligini anglatish;
- ❖ milliy liboslar o'quvchi qizning o'z millatiga sadoqatliligini, munosibligini ko'rsatuvchi belgi ekanligini tushuntirish;
- ❖ -kiyinish har kimning o'z xoxishini ifodalab qolmay, balki millat, xalq, davlat manfaatini amalga oshiruvchi ijtimoiy ahamiyatga molik bo'lgan tarbiyaviy vosita ekanligiga qizlarini ishontirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi., T.: «O‘zbekiston», 2017 yil, 20-21-bet.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. 2008.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar etkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. 2016.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida» 2018 yil 2 fevraldagi PF-5325-sonli Farmoni.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xotin-qizlar bilan ishlash va oilalarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash bo'yicha mutaxassis to'g'risida Nizom". 2018 yil 14 martdagi 200-sonli Qarori.
6. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz – T.: O‘zbekiston, 2016.-56 b.
7. Karimov I. «Yuksak ma'naviyat-engilmas kuch», T.: «Ma'naviyat»,2008 yil 82, 96-bet.
8. Karimov.I.A. O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida. T.: «O‘zbekiston», 1997yil, 139-bet.
9. Karimov.I.A. «O‘zbekiston XXI asrga intilmoqda». T.: «O‘zbekiston», 1999 yil,17-bet.
10. O‘zbekiston Respublikasi oila kodeksi. «O‘zbekiston», T.: 2012 yil, 192 b.
11. Barkamol avlod-O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. «SHarq», T.: 55-bet.
12. Abu Rayxon Beruniy «Mineralogiya»,M.: 1963 yil, 73-bet.
13. Alisher Navoiy. «Xayratul abror» -T.: «G‘.G‘ulom», 1989 yil, 55-bet.
14. Inomova M. «Oilada bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash», -T.: 1999 yil, 38-bet.
15. Ishmuxamedov R. va boshq. «Ta'limda innovatsion texnologiyalar», «Iste'dod», T.: 2008 yil, 15-16-bet.

16. Jumaniyozov M. «Ommabop pedagogika», «Urganch», 2007 yil, 143-b.
17. Kaykovus «Qobusnoma» – T.: «Meros», 1992 yil, 82-85-bet.
18. Musurmonova O. «O‘quvchilarni ma’naviy madaniyatini shakllantirish», -T.: «Fan», 1993 yil, 54-bet.
19. Safo Ochil um.tax.ost., «O‘zbek pedagogikasi antologiyasi». T.: «O‘qituvchi», 1995 yil, 112-bet.
20. Yusuf Xos Xojib «Qutadg‘u bilig», T.: «Yulduzcha», 1990 yil, 112-bet.
21. Yusupov E. «Qadriyatlar va ularning jamiyat hayotidagi o‘rni», -T.: «Universitet», 1996-yil, 6-bet.
22. Aliy Nazimo «Qizlar tarbiyasi» T.: «Kamalak» 1994 yil, 76-bet.
23. Xidirova F. Oilada qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash – T.: 2007.
24. Sodiqova T. O‘g‘lim senga aytaman, qizlarga atalgan so‘zlar. – T.: Sharq, 2005.
25. Tarbiya /ota-onalar va murabbiylar uchun ensiklopediya. Tuzuvchi: M.N.Aminov. Mas’ul muhar. A.Majidov. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2010.
26. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Toshkent: A.Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009.
27. Quronov M. Bolam baxtli bo‘lsin, desangiz...: ota-onalar uchun. - T.: “Manaviyat”, 2013.
28. Karimova V. Oilaviy hayot psixologiyasi – Toshkent: Fan, 2006.
29. Karimova V. Oila psixologiyasi. – Toshkent. O‘qituvchi, 2007.

O‘QUV QO‘LLANMALAR.

1. Malika Inomova. “Oilada bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyasi”. T.: 1999 yil.
2. Musurmonova O. O‘quvchilarning ma’naviy madaniyatini shakllantirish – T.: Fan, 1993.
3. YUz bir hadis. - Toshkent, “Mehnat”, 1991.
4. Aminov M.N. Tarbiya ensiklopediyasi. T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. 2010.
5. Aziz Qayumov. Abu Ali ibn Sino. - Toshkent, 1987.

6. Irisov A. Ibn Sino ma'rifatparvar adib. - Toshkent, 1962.
7. Mahmud Sattor. O'zbek udumlari. - Toshkent: «Cho'lpon nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi», 2007.
8. Javliev T. An'analar hayot sabog'i. - Toshkent: «O'zbekiston», 1992.
9. Rizouddin ibn Faxruddin. Oila. - Toshkent: «Mehnat», 1991.
10. Rizouddin ibn Faxruddin. Tarbiyali xotun. - Toshkent: Mehnat, 1991.
11. Faxriddin ibn Rizouddin. Nasihat. -Toshkent, «Cho'lpon», 1973. - 70-bet
12. Faxr-ul Banot Subg'atulloh qizi. Oila saboqlari. - Toshkent: «Mehnat», 1991.
13. Aliy Nazimo. Qizlar tarbiyasi. - Toshkent: «Kamalak», 1994.
14. Usanov Abdulahat. Oilaviy an'analar - axloq va mehnat tarbiya vositasi. - Samarqand: SamDU nashri, 1990.
15. Usanov Abdulahat. Oila pedagogikasi. O'quv qo'llanma. - Samarqand: SamDU nashri, 2005.
16. Usanov sh., Axmedova SH. Oilada bola tarbiyasining tarkibiy qismlari. Samarqand: SamDU nashri, 2017. 78 b.

MONOGRAFIYA VA ILMIY MAQOLALAR.

1. Quronov M. Maktab ma'naviyati va milliy tarbiya. -T.: O'zbekiston Respublikasi "Fan" nashriyoti. 1995.
2. Quronov M. Milliy tarbiya. T.: «Ma'naviyat» 2007.
3. Inomova M. “Xalq pedagogikasi – oilada bolalarning ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishning muhim vositasi”. Xalq ta'limi, №5-6, 1995 yil, 71-78 betlar.
4. <http://www.edu.uz>—O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi sayti.
5. <http://www.uzedu.uz> – O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi sayti.
6. www.mdo.uz – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi sayti.
7. <http://www.lex.uz>— O'zbekiston Respublikasi Qonun xujjatlari ma'lumotlar milliy bazasi sayti.

MUNDARIJA

KIRISH	3
O‘zbekistonda oila tarbiyasining huquqiy-me’yoriy asoslari....	7
Sharq mutafakkirlari va mashhur pedagoglar qizlar va ayollar tarbiyasi haqida.....	11
Hozirgi kunda qizlar va ayollar tarbiyasining o‘ziga xos xususiyatlari.....	26
Oilada qizlar va ayollar tarbiyasini tashkil etishda ota-onalarning vazifalari.....	39
Oilada qizlar tarbiyasini tashkil etishda onaning shaxsiy namunasi.....	47
Qizlar tarbiyasini tashkil etishda milliy xususiyatlardan foydalanish.....	53
O‘zbek qizlarda milliy kiyinish odobini shakllantirish.....	60
Talaba qizlarni milliy kiyintirishga ota-onalarni tayyorlash.....	64
Xulosa	68
Foydalanilgan adabyotlar ro‘yxati	71

Sh.Usanov, Sh.Axmedova

**QIZLAR TARBIYASINING O‘ZIGA
XOS XUSUSIYATLARI**
O‘quv-uslubiy qo‘llanma

ISBN 978-9943-997-26-4

9 789943 997264

